

BIBLIOTHECA
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
TEUBNERIANA

M. TVLLIVS CICERO

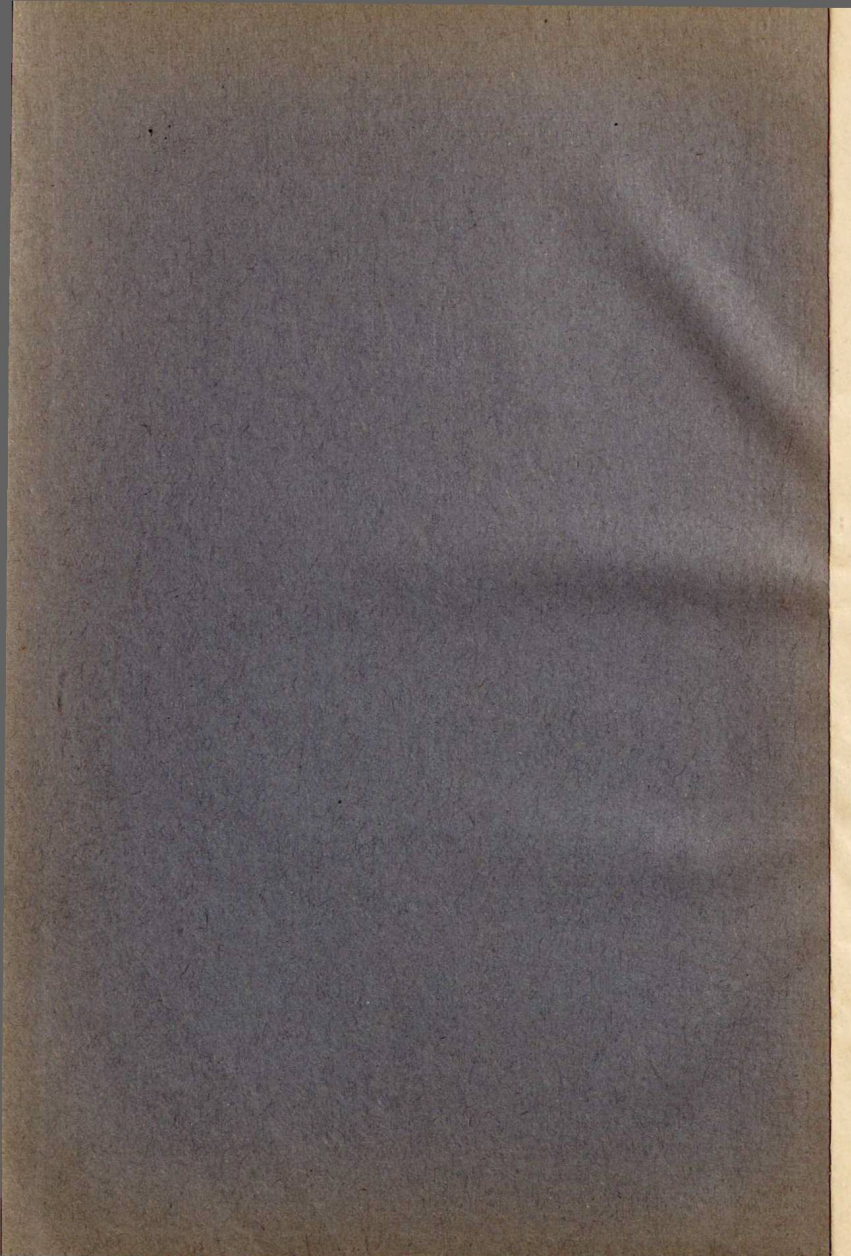
12: IN CATILINAM PRO MVRENA

EDIDIT

C. F. W. MVELLER

LIPSIÆ
IN AEDIBVS B.G. TEUBNERI

M. TULLII CICERONIS

ORATIONES

IN L. CATILINAM QUATTUOR
PRO L. MURENA

RECOGNOVIT

C. F. W. MÜLLER

Switzerland

EDITIO STEREOTYPA

MCMXI

LIPSIAE

IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI

br. 34495

LIPSIÆ: TYPIS B. G. TEUBNERI.

WX-987/2017

M. TULLII CICERONIS

ORATIONES

IN L. CATILINAM QUATTUOR
PRO L. MURENA

M. TULLI CICERONIS
ORATIO IN CATILINAM PRIMA
IN SENATU HABITA.

ARGUMENTUM.

L. Sergius Catilina, homo patricii generis, magna vi et animi et corporis, sed ingenio malo pravoque, praetorius, qui iam a. u. c. 689 caedem consulum facere eaque facta rerum potiri constituerat, casu autem rem perficere prohibitus erat, ascitis ad consilium rei publicae opprimendae hominibus omnis generis perditissimis atque audacissimis, quos inopia, cupiditas, scelera stimulabant, consulatum in annum 691 p. u. c. petivit, sed cum, quae in animo habebat, perniciose rei publicae consilia parum occultata essent, studiis bonorum omnium M. Tullius Cicero una cum C. Antonio consulfactus est. Qua re commotus L. Catilina M. Cicerone C. Antonio consulibus cupidius etiam sua consilia recepit, quibus maxime Ciceronis consulis diligentia restitit, ad quem Catilinae eiusque sociorum consilia a Fulvia, muliere nobili, quae rem habebat cum Q. Curio, qui particeps fuit conspirationis illius, deferebantur. Cum autem ista mala consilia contra salutem rei publicae a coniuratis inita apertius iam agitentur, senatus consultum factum est, darent operam consules, ne quid res publica detrimenti caperet, effectumque est, ut Catilina spe consulatus, quem in proximum annum petebat, excideret, designarenturque D. Silanus et L. Murena. Quae cum ita essent, L. Catilina, qui iam ante per Italiam ad homines seditiosos, maxime veteres L. Sullae milites, concitandos nuntios miserat, ad C. Manlium, qui Faesulas, in urbem Etruriae munitam, manum armatorum coegerat, proficisci constituit et bellum patriae inferre convocatisque nocte, quae inter VIII et VII Id. Novembres erat, sociis in domum M. Porci Laecae consilium, quod ceperat, aperuit. Qua in congregatione nocturna duo

equites Romani Ciceronem consulem illa ipsa nocte ante lucem, cum sicut salutaturi eius domum intrassent, interficiendum receperunt. M. Cicero vitatis insidiis proximo die, qui fuit a. d. VI Id. Novembres, dispositis praesidiis senatum in templum Iovis Statoris convocavit, quo cum Catilina quasi sui purgandi causa venisset, Cicero eam, quae infra legitur, orationem in Catilinam vehementissime invehens habuit.

Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? quam diu etiam furor iste tuus nos eludet? quem ad finem sese effrenata iactabit audacia? Nihilne te nocturnum praesidium Palati, nihil urbis vigiliae, nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora voltusque moverunt? Patere tua consilia non sentis, constrictam iam horum omnium scientia teneri coniurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris? O tempora, o mores! Senatus haec intellegit. consul videt; hic tamen vivit. Vivit? immo vero etiam in senatum venit, fit publici consilii particeps, notat et designat oculis ad caedem unum quemque nostrum. Nos autem fortes viri satis facere rei publicae videmur, si istius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci iussu consulis iam pridem oportebat, in te conferri pestem, quam tu in nos [omnes iam diu] machinaris. An vero vir amplissimus, P. Scipio, pontifex maximus, Ti. Gracchum mediocriter labefactantem statum rei publicae privatus interfecit; Catilinam orbem terrae caede atque incendiis vastare cupientem nos consules perferemus? Nam illa nimis antiqua praetereo, quod C. Servilius Ahala Sp. Maellum novis rebus studentem manu sua occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac re publica virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem perniciosum quam acerbissimum hostem coërcerent. Habemus senatus

consultum in te, Catilina, vehemens et grave, non
deest rei publicae consilium neque auctoritas huius
ordinis; nos, nos, dico aperte, consules desumus.
2 4 Decrevit quondam senatus, ut L. Opimius consul vi-
deret, ne quid res publica detrimenti caperet; nox 5
nulla intercessit; interfectus est propter quasdam
seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre,
avo, maioribus, occisus est cum liberis M. Fulvius
consularis. Simili senatus consulto C. Mario et L.
Valerio consulibus est permissa res publica; num 10
unum diem postea L. Saturninum tribunum pl. et C.
Servilium praetorem mors ac rei publicae poena re-
morata est? At [vero] nos vicesimum iam diem pa-
timur hebescere aciem horum auctoritatis. Habemus
enim huiusce modi senatus consultum, verum inclusum 15
in tabulis tamquam in vagina reconditum, quo ex
senatus consulto confestim te interfectum esse, Catilina,
convenit. Vivis, et vivis non ad deponendam,
sed ad confirmandam audaciam. Cupio, patres con-
scripti, me esse clementem, cupio in tantis rei publi- 20
cae periculis me non dissolutum videri, sed iam me
5 ipse inertiae nequitiaeque condemno. Castra sunt in
Italia contra populum Romanum in Etruriae faucibus
conlocata, crescit in dies singulos hostium numerus;
eorum autem castrorum imperatorem ducemque hostium 25
intra moenia atque adeo in senatu videmus intestinam
aliquam cotidie perniciem rei publicae molientem. Si
te iam, Catilina, comprehendi, si interfici iussero,
credo, erit verendum mihi, ne non potius hoc omnes
boni serius a me quam quisquam crudelius factum 30
esse dicat. Verum ego hoc, quod iam pridem factum
esse oportuit, certa de causa nondum adducor ut fa-
ciam. Tum denique interficere, cum iam nemo tam
inprobis, tam perditus, tam tui similis inveniri pot-
6 erit, qui id non iure factum esse fateatur. Quamdiu 35
quisquam erit, qui te defendere audeat, vives, et vives ita,
ut [nunc] vivis, multis meis et firmis praesidiis obsessus,

ne commovere te contra rem publicam possis. Multorum te etiam oculi et aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur atque custodient.

Etenim quid est, Catilina, quod iam amplius ex-
3 pectes, si neque nox tenebris obscurare coeptus nefarios nec privata domus parietibus continere voces coniurationis tuae potest, si illustrantur, si erumpunt omnia? Muta iam istam mentem, mihi crede, obliviscere caedis atque incendiorum. Teneris undique;
10 luce sunt clariora nobis tua consilia omnia; quae iam mecum licet recognoscas. Meministine me ante diem 7
XII Kalendas Novembris dicere in senatu fore in armis certo die, qui dies futurus esset ante diem VI Kal. Novembris, C. Manlium, audaciae satellitem atque
15 administrum tuae? Num me fefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox tamque incredibilis, verum, id quod multo magis est admirandum, dies? Dixi ego idem in senatu caedem te optumatum contulisse in ante diem V Kalendas Novembris, tum cum multi
20 principes civitatis Roma non tam sui conservandi quam tuorum consiliorum reprimendorum causa profugerunt. Num infitiri potes te illo ipso die meis praesidiis, mea diligentia circumclusum commovere te contra rem publicam non potuisse, cum tu discessu
25 ceterorum nostra tamen, qui remansissemus, caede te contentum esse dicebas? Quid? cum te Praeneste 8
Kalendis ipsis Novembribus occupaturum nocturno impetu esse confideres, sensistin illam coloniam meo iussu meis praesidiis, custodiis, vigiliis esse munitam?
30 Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod *non* ego non modo audiam, sed etiam videam planeque sentiam. Recognosce tandem mecum noctem illam superiorem; 4
iam intelleges multo me vigilare acrius ad salutem quam te ad perniciem rei publicae. Dico te priore
35 nocte venisse inter falcarios (non agam obscure) in M. Laecae domum; convenisse eodem complures eiusdem amentiae scelerisque socios. Num negare audes?

quid taces? Convincam, si negas. Video enim esse
9 hic in senatu quosdam, qui tecum una fuerunt. O
di immortales! ubinam gentium sumus? in qua urbe
vivimus? quam rem publicam habemus? Hic, hic sunt
in nostro numero, patres conscripti, in hoc orbis terrae 5
sanctissimo gravissimoque consilio, qui de nostro om-
nium interitu, qui de huius urbis atque adeo de orbis
terrarum exitio cogitent! Hos ego video consul et de
re publica sententiam rogo et, quos ferro trucidari
oportebat, eos nondum voce volnero! Fuisti igitur 10
apud Laecam illa nocte, Catilina, distribuisti partes
Italiae, statuisti, quo quemque proficisci placeret, de-
legisti, quos Romae relinqueres, quos tecum educeres,
discripsisti urbis partes ad incendia, confirmasti te
ipsum iam esse exiturum, dixisti paulum tibi esse 15
etiam nunc morae, quod ego viverem. Reperti sunt
duo equites Romani, qui te ista cura liberarent et
sese illa ipsa nocte paulo ante lucem me in meo
10 lectulo interfecturos [esse] pollicerentur. Haec ego
omnia vixdum etiam coetu vestro dimisso comperi; 20
domum meam maioribus praesidiis munivi atque fir-
mavi, exclusi eos, quos tu ad me salutatum mane
miseras, cum illi ipsi venissent, quos ego iam multis
ac summis viris ad me id temporis venturos esse
praedixeram.

25
5 Quae cum ita sint, Catilina, perge, quo coepisti,
egredere aliquando ex urbe; patent portae; profici-
scere. Nimium diu te imperatorem tua illa Manliana
castra desiderant. Educ tecum etiam omnes tuos, si
minus, quam plurimos; purga urbem. Magno me 30
metu liberabis, dum modo inter me atque te murus
intersit. Nobiscum versari iam diutius non potes; non
11 feram, non patiar, non sinam. Magna dis immortali-
bus habenda est atque huic ipsi Iovi Statori, anti-
quissimo custodi huius urbis, gratia, quod hanc tam 35
taetram, tam horribilem tamque infestam rei publicae
pestem totiens iam effugimus. Non est saepius in

uno homine summa salus periclitanda rei publicae. Quamdiu mihi consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me praesidio, sed privata diligentia defendi. Cum proximis comitiis consularibus me consulem in campo et competitores tuos interficere voluisti, compressi conatus tuos nefarios amicorum praesidio et copiis nullo tumultu publice concitato; denique, quotienscumque me petisti, per me tibi obstiti, quamquam videbam perniciem meam cum magna calamitate rei publicae esse coniunctam. Nunc iam aperte rem publicam universam petis, templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam [denique] totam ad exitium et vastitatem vocas. Quare, quoniam id, quod est primum, et quod huius imperii disciplinaeque maiorum proprium est, facere nondum audeo, faciam id, quod est ad severitatem lenius et ad communem salutem utilius. Nam si te interfici iussero, residebit in re publica reliqua coniuratorum manus; sin tu, quod te iam dudum hortor, exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna et perniciose sentina rei publicae. Quid est, Catilina? num dubitas id me imperante facere, quod iam tua sponte faciebas? Exire ex urbe iubet consul hostem. Interrogas me, num in exilium; non iubeo, sed, si me consulis, suadeo. Quid est enim, Catilina, quod te iam in hac urbe delectare possit? in qua nemo est extra istam coniurationem perditorum hominum, qui te non metuat, nemo, qui non oderit. Quae nota domesticae turpitudinis non inusta vitae tuae est? quod privatarum rerum dedecus non haeret in fama? quae libido ab oculis, quod facinus a manibus umquam tuis, quod flagitium a toto corpore afuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum inlecebris inretisses, non aut ad audaciam ferrum aut ad lubricitatem facem praetulisti? Quid vero? nuper cum morte superioris uxoris novis nuptiis domum vacuefecisses, nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti? quod ego praetermitto et facile

patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris in-
manitas aut extitisse aut non vindicata esse videatur.
Praetermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnis
inpendere tibi proxumis Idibus senties; ad illa venio,
quae non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, 5
non ad domesticam tuam difficultatem ac turpitudinem,
sed ad summam rem publicam atque ad omnium no-
15 strum vitam salutemque pertinent. Potestne tibi haec
lux, Catilina, aut huius caeli spiritus esse iucundus,
cum scias esse horum neminem, qui nesciat te pridie 10
Kalendas Ianuarias Lepido et Tullo consulibus stetisse
in comitio cum telo, manum consulum et principum
civitatis interficiendorum causa paravisse, sceleri ac
furori tuo non mentem aliquam aut timorem tuum,
sed fortunam populi Romani obstitisse? Ac iam illa 15
omitto (neque enim sunt aut obscura aut non multa
commissa postea); quotiens tu me designatum, quotiens
consulem interficere conatus es! quot ego tuas petitiones
ita coniectas, ut vitari posse non viderentur, parva
quadam declinatione et, ut aiunt, corpore effugi! Nihil 20
[agis, nihil] adsequeris [, nihil moliris] neque tamen
16 conari ac velle desistis. Quotiens tibi iam extorta
est ista sica de manibus, quotiens [vero] excidit casu ali-
quo et elapsa est! [tamen ea carere diutius non potes]
quae quidem quibus abs te initiata sacris ac devota 25
sit, nescio, quod eam necesse putas esse in consulis
7 corpore defigere. Nunc vero quae tua est ista vita?
Sic enim iam tecum loquar, non ut odio permotus
esse videar, quo debeo, sed ut misericordia, quae tibi
nulla debetur. Venisti paulo ante in senatum. Quis 30
te ex hac tanta frequentia totque tuis amicis ac
necessariis salutavit? Si hoc post hominum memoriam
contigit nemini, vocis expectas contumeliam, cum sis
gravissimo iudicio taciturnitatis oppressus? Quid,
quod adventu tuo ista subsellia vacuefacta sunt, quod 35
omnes consulares, qui tibi persaepe ad caedem con-
stituti fuerunt, simul atque adsedisti, partem istam

subselliorum nudam atque inanem reliquerunt, quo
 tandem animo [hoc] tibi ferundum putas? Servi 17
 mehercule mei si me isto pacto metuerent, ut te me-
 tuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam
 5 putarem; tu tibi urbem non arbitraris? et, si me
 meis civibus iniuria suspectum tam graviter atque
 offensum viderem, carere me aspectu civium quam
 infestis omnium oculis conspici mallet; tu cum con-
 scientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium
 10 iustum et iam diu tibi debitum, dubitas, quorum mentes
 sensusque volneras, eorum aspectum praesentiamque
 vitare? Si te parentes timerent atque odissent tui
 neque eos ulla ratione placare posses, ut opinor, ab
 eorum oculis aliquo concederes. Nunc te patria, quae
 15 communis est parens omnium nostrum, odit ac metuit
 et iam diu nihil te iudicat nisi de parricidio suo cogi-
 tare; huius tu neque auctoritatem verebere nec iudi-
 cium sequere nec vim pertimesces? Quae tecum, 18
 Catilina, sic agit et quodam modo tacita loquitur:
 20 'Nullum iam aliquot annis facinus exstitit nisi per te,
 nullum flagitium sine te; tibi uni multorum civium
 neces, tibi vexatio direptioque sociorum impunita fuit
 ac libera; tu non solum ad neglegendas leges et
 quaestiones, verum etiam ad evertendas perfringen-
 25 dasque valuisti. Superiora illa, quamquam ferenda
 non fuerunt, tamen, ut potui, tuli; nunc vero me totam
 esse in metu propter unum te, quicquid increpuerit,
 Catilinam timeri, nullum videri contra me consilium
 iniri posse, quod a tuo scelere abhorreat, non est
 30 ferendum. Quam ob rem discede atque hunc mihi
 timorem eripe; si est verus, ne opprimar, sin falsus,
 ut tandem aliquando timere desinam.' Haec si tecum, 8
 ita ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, 19
 etiamsi vim adhibere non possit? Quid, quod tu te
 35 ipse in custodiam dedisti, quod vitandae suspicionis
 causa ad M'. Lepidum te habitare velle dixisti? A quo
 non receptus etiam ad me venire ausus es atque, ut

domi meae te adservarem, rogasti. Cum a me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse isdem parietibus tuto esse tecum, qui magno in periculo essem, quod isdem moenibus contineremur, ad Q. Metellum praetorem venisti. A quo repudiatus ad sodalem tuum, virum optimum, M. Metellum, demigrasti; quem tu videlicet et ad custodiendum diligentissimum et ad suspicandum sagacissimum et ad vindicandum fortissimum fore putasti. Sed quam longe videtur a carcere atque a vinculis abesse debere, qui se ipse iam 10 dignum custodia iudicarit! Quae cum ita sint, Catilina, dubitas, si emori aequo animo non potes, abire in aliquas terras et vitam istam multis suppliciis iustis debitisque ereptam fugae solitudinique mandare?

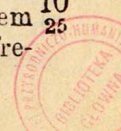
‘Refer’, inquis, ‘ad senatum’; id enim postulas et, 15 si hic ordo [sibi] placere decreverit te ire in exilium, optemperaturum te esse dicis. Non referam, id quod abhorret a meis moribus, et tamen faciam, ut intellegas, quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe, Catilina, libera rem publicam metu, in exilium, si 20 hanc vocem expectas, proficiscere. Quid est, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum silentium? Patiuntur, tacent. Quid expectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis?

21 At si hoc idem huic adulescenti optimo, P. Sestio, si 25 fortissimo viro, M. Marcello, dixissem, iam mihi consuli hoc ipso in templo iure optimo senatus vim et manus intulisset. De te autem, Catilina, cum quiescunt, probant, cum patiuntur, decernunt, cum tacent, clamant, neque hi solum, quorum tibi auctoritas est 30 videlicet cara, vita vilissima, sed etiam illi equites Romani, honestissimi atque optimi viri, ceterique fortissimi cives, qui circumstant senatum, quorum tu et frequentiam videre et studia perspicere et voces paulo ante exaudire potuisti. Quorum ego 35 vix abs te iam diu manus ac tela contineo, eosdem facile adducam, ut te haec, quae vastare iam

pridem studes, relinquentem usque ad portas prosequantur.

Quamquam quid loquor? te ut ulla res frangat,⁹
 tu ut umquam te corrigas, tu ut ullam fugam medi-²²
⁵tere, tu ut ullum exilium cogites? Utinam tibi istam
 mentem di immortales duint! tametsi video, si mea
 voce perterritus ire in exilium animum induxeris,
 quanta tempestas invidiae nobis, si minus in praesens
 tempus recenti memoria scelerum tuorum, at in
¹⁰posteritatem impendeat. Sed est tanti, dum modo
 ista sit privata calamitas et a rei publicae periculis
 seiungatur. Sed tu ut vitiis tuis commoveare, ut
 legum poenas pertimescas, ut temporibus rei publicae
 cedas, non est postulandum. Neque enim is es, Cati-
¹⁵lina, ut te aut pudor umquam a turpitudine aut metus
 a periculo aut ratio a furore revocarit. Quam ob ²³
 rem, ut saepe iam dixi, proficiscere ac, si mihi ini-
 mico, ut praedicas, tuo conflare vis invidiam, recta
 perge in exilium; vix feram sermones hominum, si id
²⁰feceris, vix molem istius invidiae, si in exilium iussu
 consulis ieris, sustinebo. Sin autem servire meae
 laudi et gloriae mavis, egredere cum inportuna scele-
 ratorum manu, confer te ad Manlium, concita perditos
 cives, secerne te a bonis, infer patriae bellum, ex-
²⁵sulta impio latrocinio, ut a me non eiectus ad alienos,
 sed invitatus ad tuos isse videaris. Quamquam quid ²⁴
 ego te invitem, a quo iam sciam esse praemissos, qui
 tibi ad Forum Aurelium praestolarentur armati, cui
 iam sciam pactam et constitutam cum Manlio diem,
³⁰a quo etiam aquilam illam argenteam, quam tibi ac
 tuis omnibus confido perniciosam ac funestam futuram,
 cui domi tuae sacrarium [scelerum tuorum] constitutum
 fuit, sciam esse praemissam? Tu ut illa carere diu-
 tius possis, quam venerari ad caedem proficiscens
³⁵solebas, a cuius altaribus saepe istam impiam dex-
 teram ad necem civium transtulisti? Ibis tandem ¹⁰
 aliquando, quo te iam pridem ista tua cupiditas effre-²⁵

85.34495

- nata ac furiosa rapiebat; neque enim tibi haec res adfert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem. Ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna servavit. Numquam tu non modo otium, sed ne bellum quidem nisi nefarium concupisti. Nactus es ex perditis atque ab omni non modo fortuna, verum etiam spe derelictis conflata inproborum manum.
- 26 Hic tu qua laetitia perfruere, quibus gaudiis exultabis, quanta in voluptate bacchabere, cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam neque 10 videbis! Ad huius vitae studium meditati illi sunt, qui feruntur, labores tui, iacere humi non solum ad obsidendum stuprum, verum etiam ad facinus obeundum, vigilare non solum insidiantem somno maritorum, verum etiam bonis otiosorum. Habes, ubi ostentes 15 tuam illam praeclaram patientiam famis, frigoris, inopiae rerum omnium, quibus te brevi tempore confectum
- 27 esse senties. Tantum profeci tum, cum te a consularu reppuli, ut exsul potius temptare quam consul vexare rem publicam posses, atque ut id, quod esset a 20 te scelerate susceptum, latrocinium potius quam bellum nominaretur.
- 11 Nunc, ut a me, patres conscripti, quandam prope iustam patriae querimoniam detester ac deprecere, percipite, quaeso, diligenter, quae dicam, et ea penitus 25 animis vestris mentibusque mandate. Etenim, si mecum patria, quae mihi vita mea multo est carior, si cuncta Italia, si omnis res publica loquatur: 'M. Tulli, quid agis? Tune eum, quem esse hostem comperisti, quem ducem belli futurum vides, quem expectari impera- 30 torem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem coniurationis, evocatorem servorum et civium perditorum, exire patiere, ut abs te non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur? Nonne hunc in vincla duci, non ad mortem rapi, non summo 35
- 28 supplicio mactari imperabis? Quid tandem te impedit? mosne maiorum? At persaepe etiam privati in hac

re publica perniciosos cives morte multarunt. An leges, quae de civium Romanorum supplicio rogatae sunt? At numquam in hac urbe, qui a re publica defecerunt, civium iura tenuerunt. An invidiam posteritatis times? Praeclaram vero populo Romano refers gratiam, qui te, hominem per te cognitum, nulla commendatione maiorum tam mature ad summum imperium per omnis honorum gradus extulit, si propter invidiam aut alicuius periculi metum salutem civium tuorum neglegis. Sed, si quis est invidiae metus, non est vehementius severitatis ac fortitudinis invidia quam inertiae ac nequitiae pertimescenda. An, cum bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt, tum te non existumas invidiae incendio conflagraturum?

His ego sanctissimis rei publicae vocibus et eorum hominum, qui hoc idem sentiunt, mentibus pauca respondebo. Ego si hoc optimum factu iudicarem, patres conscripti, Catilinam morte multari, unius usuram horae gladiatori isti ad vivendum non dedissem. Etenim, si summi viri et clarissimi cives Saturnini et Gracchorum et Flacci et superiorum complurium sanguine non modo se non contaminarunt, sed etiam honestarunt, certe verendum mihi non erat, ne quid hoc parricida civium interfecto invidiae [mihi] in posteritatem redundaret. Quodsi ea mihi maxime impenderet, tamen hoc animo fui semper, ut invidiam virtute partam gloriam, non invidiam putarem. Quamquam non nulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quae imminet, non videant aut ea, quae vident, dissimulent; qui spem Catilinae mollibus sententiis aluerunt coniurationemque nascentem non credendo corroboraverunt; quorum auctoritate multi non solum improbi, verum etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter et regie factum esse dicerent. Nunc intellego, si iste, quo intendit, in Manliana castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat coniurationem esse factam, neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem

uno interfecto intellego hanc rei publicae pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Quodsi se eiecerit secumque suos eduxerit et eodem ceteros undique collectos naufragos adgregarit, extinguetur atque delebitur non modo haec tam adulta ⁵ rei publicae pestis, verum etiam stirps ac semen malorum omnium. Etenim iam diu, patres conscripti, in his periculis coniurationis insidiisque versamur, sed nescio quo pacto omnium scelerum ac veteris furoris et audaciae maturitas in nostri consulatus tempus ¹⁰ erupit. Quodsi ex tanto latrocinio iste unus tolletur, videbimur fortasse ad breve quoddam tempus cura et metu esse relevati, periculum autem residebit et erit inclusum penitus in venis atque in visceribus rei publicae. Ut saepe homines aegri morbo gravi cum ¹⁵ aestu febrique iactantur, si aquam gelidam biberunt, primo relevari videntur, deinde multo gravius vehementiusque afficiantur, sic hic morbus, qui est in re publica, relevatus istius poena vehementius reliquis ²⁰ vivis ingravescet. Quare secedant improbi, secernant se a bonis, unum in locum congregentur, muro denique, [id] quod saepe iam dixi, secernantur a nobis; desinant insidiari domi suae consuli, circumstare tribunal praetoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos et faces ad inflammandam urbem comparare; ²⁵ sit denique inscriptum in fronte unius cuiusque, quid de re publica sentiat. Polliceor hoc vobis, patres conscripti, tantam in nobis consulibus fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinae profectioe omnia patefacta, inlustrata, oppressa, vindicata esse videatis.

³³ Hisce ominibus, Catilina, cum summa rei publicae salute, cum tua peste ac pernicie cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere parricidioque iunxerunt, proficiscere ad impium bellum ac nefarium. Tu, Iuppiter, qui isdem quibus haec urbs auspiciis a

Romulo es constitutus, quem Statorem huius urbis
atque imperii vere nominamus, hunc et huius socios
a tuis [aris] ceterisque templis, a tectis urbis ac
moenibus, a vita fortunisque civium [omnium] arcebis
5 et homines bonorum inimicos, hostis patriae, latrones
Italiae scelerum foedere inter se ac nefaria socie-
tate coniunctos aeternis suppliciis vivos mortuosque
mactabis.

M. TULLI CICERONIS
ORATIO IN CATILINAM SECUNDA
AD POPULUM.

ARGUMENTUM.

Cum ea oratio. quam M. Tullius in senatu in L. Catilinam praesentem a. d. VI Id. Novembres habuit, a senatoribus ita audita esset, ut plerique consuli adsentirentur et Catilinam hostem patriae atque parricidam appellarent, ille e senatu egressus proximaque nocte relictis P. Lentulo, C. Cethego aliisque in urbe sociis, qui ea, de quibus convenisset, exsequerentur, ad Manlium profectus erat. Postridie eius diei M. Cicero contione convocata, ut populum de iis rebus, quae agitantur, edoceret et invidiam a se deprecaretur, hanc, quae infra legitur, orationem habuit.

¹ Tandem aliquando, Quirites, L. Catilinam furem
¹ audacia, scelus anhelantem, pestem patriae nefarie
molientem, vobis atque huic urbi ferro flammaque
minitantem ex urbe vel eiecimus vel emisimus vel
ipsum egredientem verbis prosecuti sumus. Abiit,⁵
excessit, evasit, erupit. Nulla iam perniciēs a monstro
illo atque prodigio moenibus ipsis intra moenia com-
parabitur. Atque hunc quidem unum huius belli
domestici ducem sine controversia vicimus. Non enim
iam inter latera nostra sica illa versabitur, non in¹⁰
campo, non in foro, non in curia, non denique intra
domesticos parietes pertimescemus. Loco ille motus

est, cum est ex urbe depulsus. Palam iam cum hoste nullo inpediente bellum iustum geremus. Sine dubio perdidimus hominem magnificeque vicimus, cum illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium coniecimus.

5 Quod vero non cruentum mucronem, ut voluit, extulit, 2
quod vivis nobis egressus est, quod ei ferrum e manibus extorsimus, quod incolumes cives, quod stantem urbem reliquit, quanto tandem illum maerore esse adflctum et profligatum putatis? Iacet ille nunc
10 prostratus, Quirites, et se perculsum atque abiectum esse sentit et retorquet oculos profecto saepe ad hanc urbem, quam e suis faucibus ereptam esse luget; quae quidem mihi laetari videtur, quod tantam pestem evomuerit forasque proiecerit.

15 Ac si quis est talis, quales esse omnes oportebat, 2
qui in hoc ipso, in quo exultat et triumphat oratio 3
mea, me vehementer accuset, quod tam capitalem hostem non comprehenderim potius quam emiserm, non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum. Inter-
20 fectum esse L. Catilinam et gravissimo supplicio adfectum iam pridem oportebat, idque a me et mos maiorum et huius imperii severitas et res publica postulabat. Sed quam multos fuisse putatis, qui, quae ego deferrem, non crederent, [quam multos, qui propter
25 stultitiam non putarent,] quam multos, qui etiam defenderent [quam multos, qui propter improbitatem faverent]! Ac, si illo sublato depelli a vobis omne periculum iudicaret, iam pridem ego L. Catilinam non modo invidiae meae, verum etiam vitae periculo
30 sustulissem. Sed cum viderem, ne vobis quidem om- 4
nibus re etiam tum probata si illum, ut erat meritis, morte multassem, fore ut eius socios invidia oppressus persequi non possem, rem huc deduxi, ut tum palam pugnare possetis, cum hostem aperte videretis. Quem
35 quidem ego hostem, Quirites, quam vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intellegatis, quod etiam illud moleste fero, quod ex urbe parum comi-

tatus exierit. Utinam ille omnis secum suas copias eduxisset! Tongilium mihi eduxit, quem amare in praetexta coeperat, Publicium et Minucium, quorum aes alienum contractum in popina nullum rei publicae motum adferre poterat; reliquit quos viros, quanto ⁵ 3
⁵ aere alieno, quam valentis, quam nobilis! Itaque ego illum exercitum prae Gallicanis legionibus et hoc dilectu, quem in agro Piceno et Gallico Q. Metellus habuit, et his copiis, quae a nobis cotidie comparantur, magno opere contemno collectum ex senibus desperatis, ¹⁰ ex agresti luxuria, ex rusticis decoctoribus, ex iis, qui vadimonia deserere quam illum exercitum maluerunt; quibus ego non modo si aciem exercitus nostri, verum etiam si edictum praetoris ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, ¹⁵ quos etiam in senatum venire, qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, malletm secum suos milites eduxisset; qui si hic permanent, mementote non tam exercitum illum esse nobis quam hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos. Atque hoc etiam sunt ²⁰ timendi magis, quod, quid cogitent, me scire sentiunt 6 neque tamen permoventur. Video, cui sit Apulia adtributa, quis habeat Etruriam, quis agrum Picenum, quis Gallicum, quis sibi has urbanas insidias caedis atque incendiorum depoposcerit. Omnia superioris ²⁵ noctis consilia ad me perlata esse sentiunt; patefeci in senatu hesterno die; Catilina ipse pertimuit, profugit; hi quid expectant? Ne illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram. 30

4 Quod expectavi, iam sum adsecutus, ut vos omnes factam esse aperte coniurationem contra rem publicam videretis; nisi vero si quis est, qui Catilinae similis cum Catilina sentire non putet. Non est iam lenitati locus; severitatem res ipsa flagitat. Unum etiam nunc ³⁵ concedam: exeant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere. Demonstrabo

iter: Aurelia via profectus est; si accelerare volent,
ad vesperam consequentur. O fortunatam rem pu- 7
blicam, si quidem hanc sentinam urbis eiecerit! Uno
mehercule Catilina exhausto levata mihi et recreata
5 res publica videtur. Quid enim mali aut sceleris fingi
aut cogitari potest, quod non ille conceperit? quis
tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis
sicarius, quis parricida, quis testamentorum subiecto,
quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis
10 adulter, quae mulier infamis, quis corruptor iuventutis,
quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui se
cum Catilina non familiarissime vixisse fateatur? quae
caedes per hosce annos sine illo facta est, quod nefari-
um stuprum non per illum? Iam vero quae tanta 8
15 umquam in ullo [homine] iuventutis inlecebra fuit,
quanta in illo? qui alios ipse amabat turpissime,
aliorum amoris flagitiosissime serviebat, aliis fructum
lubidinum, aliis mortem parentum non modo inpel-
lendo, verum etiam adiuvando pollicebatur. Nunc
20 vero quam subito non solum ex urbe, verum etiam
ex agris ingentem numerum perditorum hominum
collegerat! Nemo non modo Romae, sed [ne] ullo
in angulo totius Italiae oppressus aere alieno fuit,
quem non ad hoc incredibile sceleris foedus ascen-
25 dit. Atque ut eius diversa studia in dissimili ra- 5
tione perspicere possitis, nemo est in ludo gladiatorio
paulo ad facinus audacior, qui se non intimum Cati-
linae esse fateatur, nemo in scaena levior et nequior,
qui se non eiusdem prope sodalem fuisse comme-
30 moret. Atque idem tamen stuprorum et scelerum
exercitatione adsuefactus frigore et fame et siti et
vigiliis perferendis fortis ab istis praedicabatur, cum
industriae subsidia atque instrumenta virtutis in lubi-
dine audaciaque consumeret. Hunc vero si secuti 10
35 erunt sui comites, si ex urbe exierint desperatorum
hominum flagitiosi greges, o nos beatos, o rem publi-
cam fortunatam, o praeclaram laudem consulatus mei!

Non enim iam sunt mediocres hominum lubidines, non humanae ac tolerandae audaciae; nihil cogitant nisi caedem, nisi incendia, nisi rapinas. Patrimonia sua profuderunt, fortunas suas obligaverunt; res eos iam pridem deseruit, fides nuper deficere coepit; eadem tamen 5 illa, quae erat in abundantia, lubido permanet. Quodsi in vino et alea comissiones solum et scorta quaerent, essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi; hoc vero quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos 10 sobriis, dormientis vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis complexi mulieres impudicas vino languidi, conferti cibo, sertis redimiti, unguentis obliti, debilitati stupris eructant sermonibus suis caedem bonorum 11 atque urbis incendia. Quibus ego confido impendere 15 fatum aliquod, et poenam iam diu improbitati, nequitiae, sceleri, libidini debitam aut instare iam plane aut certe adpropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit, non breve nescio quod tempus, sed multa saecula propagarit rei publicae. Nulla est enim natio, quam pertimescamus, nullus rex, qui bellum populo Romano facere possit. Omnia sunt externa unius virtute terra marique pacata; domesticum bellum manet, intus insidiae sunt, intus inclusum periculum est, intus est hostis. Cum 25 luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites; suscipio inimicitias hominum perditorum; quae sanari poterunt, quacumque ratione sanabo, quae resecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manere. Proinde 30 aut exeant aut quiescant aut, si et in urbe et in eadem mente permanent, ea, quae merentur, expectent.

6
12 At etiam sunt, qui dicant, Quirites, a me eiectum in exilium esse Catilinam. Quod ego si verbo adsequi possem, istos ipsos eicerem, qui haec locuntur. 35 Homo enim videlicet timidus aut etiam permodestus vocem consulis ferre non potuit; simul atque ire in

exilium iussus est, paruit, ivit. Hesterno die, Quirites, cum domi meae paene interfectus essem, senatum in aedem Iovis Statoris convocavi, rem omnem ad patres conscriptos detuli. Quo cum Catilina venisset, quis
 5 eum senator appellavit, quis salutavit, quis denique ita aspexit ut perditum civem ac non potius ut inportunissimum hostem? Quin etiam principes eius ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquerunt. Hic ego vehemens
 10 ille consul, qui verbo civis in exilium eicio, quaesivi a Catilina, in nocturno conventu apud M. Laecam fuisset necne. Cum ille homo audacissimus conscientia (13) convictus primo reticuisset, patefeci cetera; quid ea nocte egisset, [ubi fuisset,] quid in proximam constituisset,
 15 quem ad modum esset ei ratio totius belli descripta, edocui. Cum haesitaret, cum teneretur, quaesivi, quid dubitaret proficisci eo, quo iam pridem pararet, cum arma, cum secures, cum fasces, cum tubas, cum signa militaria, cum aquilam illam argenteam, cui ille etiam
 20 sacrarium [scelerum] domi suae fecerat, scirem esse praemissam. In exilium eiciebam, quem iam ingressum esse in bellum videbam? Etenim, credo, Manlius
 14 iste centurio, qui in agro Faesulano castra posuit, bellum populo Romano suo nomine indixit, et illa
 25 castra nunc non Catilinam ducem expectant, et ille eiectus in exilium se Massiliam, ut aiunt, non in haec castra conferet.

O condicionem miseram non modo administrandae, 7
 verum etiam conservandae rei publicae! Nunc si L.
 30 Catilina consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus ac debilitatus subito pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciendi abiecerit et ex hoc cursu sceleris ac belli iter ad fugam atque in exilium converterit, non ille a me spoliatus
 35 armis audaciae, non obstupefactus ac perterritus mea diligentia, non de spe conatuque depulsus, sed indem-natus innocens in exilium eiectus a consule vi et

minis esse dicetur; et erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum, me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari velint!

15 Est mihi tanti, Quirites, huius invidiae falsae atque iniquae tempestatem subire, dum modo a vobis huius 5 horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Dicatur sane eiectus esse a me, dum modo eat in exilium. Sed, mihi credite, non est iturus. Numquam ego ab dis immortalibus optabo, Quirites, invidiae meae levandae causa, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium atque 10 in armis volitare audiat, sed triduo tamen audietis; multoque magis illud timeo, ne mihi sit invidiosum aliquando, quod illum emiserim potius quam quod eiecerim. Sed cum sint homines, qui illum, cum pro- 15 fectus sit, eiectum esse dicant, idem, si interfectus 15 esset, quid dicerent? Quamquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur quam verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Manlium quam ad Massilienses ire malit. Ille autem, si mehercule hoc, quod agit, numquam antea 20 cogitasset, tamen latrocinantem se interfici mallet quam exulem vivere. Nunc vero, cum ei nihil adhuc praeter ipsius voluntatem cogitationemque acciderit, nisi quod vivis nobis Roma profectus est, optemus 25 potius, ut eat in exilium, quam queramur.

8 Sed cur tam diu de uno hoste loquimur, et de eo 25 17 hoste, qui iam fatetur se esse hostem, et quem, quia, quod semper volui, murus interest, non timeo; de his, qui dissimulant, qui Romae remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus? Quos quidem ego, si ullo modo 30 fieri possit, non tam ulcisci studeo quam sanare sibi ipsos, placare rei publicae, neque, id quare fieri non possit, si me audire volent, intellego. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istae copiae comparentur; deinde singulis medicinam con- 35 siliis atque orationis meae, si quam potero, adferam.

18 Unum genus est eorum, qui magno in aere alieno

maiores etiam possessiones habent, quarum amore adducti dissolvi nullo modo possunt. Horum hominum species est honestissima (sunt enim locupletes), voluntas vero et causa inprudens. Tu agris, tu aedificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus et copiosus sis et dubites de possessione detrahere, 5 acquirere ad fidem? Quid enim expectas? bellum? Quid ergo? in vastatione omnium tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? An tabulas novas? Errant, 10 qui istas a Catilina expectant; meo beneficio tabulae novae proferentur, verum auctionariae; neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione ulla salvi esse possunt. Quod si maturius facere voluissent neque, id quod stultissimum est, certare cum usuris 15 fructibus praediorum, et locupletioribus his et melioribus civibus uteremur. Sed hosce homines minime puto pertimescendos, quod aut deduci de sententia possunt aut, si permanebunt, magis mihi videntur vota facturum 19 contra rem publicam quam arma laturos. Alterum genus est eorum, qui quamquam premuntur aere alieno, dominationem tamen expectant, rerum potiri volunt, honores, quos quieta re publica desperant, perturbata se consequi posse arbitrantur. Quibus hoc praecipendum videtur, unum scilicet et idem quod 20 reliquis omnibus, ut desperent se id, quod conantur, consequi posse; primum omnium me ipsum vigilare, adesse, providere rei publicae; deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam [maximam multitudinem], magnas praeterea militum copias; deos 30 denique immortalis huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimae urbi contra tantam vim sceleris praesentis auxilium esse laturos. Quodsi iam sint id, quod summo furore cupiunt, adepti, num illi in cinere urbis et in sanguine civium, quae mente conscelerata ac nefaria concupiverunt, consules se aut 35 dictatores aut etiam reges sperant futuros? Non vident id se cupere, quod si adepti sint, fugitivo alicui

20 aut gladiatori concedi sit necesse? Tertium genus
est aetate iam adfectum, sed tamen exercitatione ro-
bustum; quo ex genere iste est Manlius, cui nunc
Catilina succedit. Hi sunt homines ex iis coloniis,
quas Sulla constituit; quas ego universas civium esse 5
optimorum et fortissimorum virorum sentio, sed tamen
ii sunt coloni, qui se *in* insperatis ac repentinis pe-
cuniis sumptuosius insolentiusque iactarunt. Hi dum
aedificant tamquam beati, dum praediis lectis, familiis
magnis, conviviiis apparatus delectantur, in tantum aes 10
alienum inciderunt, ut, si salvi esse velint, Sulla sit
iis ab inferis excitandus; qui etiam non nullos agre-
stis homines tenues atque egentes in eandem illam
spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utros-
que in eodem genere praedatorum direptorumque pono, 15
sed eos hoc moneo, desinant furere ac proscriptiones
et dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum
dolor inustus est civitati, ut iam ista non modo ho-
mines, sed ne pecudes quidem mihi passurae esse vi-
10 deantur. Quartum genus est sane varium et mixtum 20
21 et turbulentum; qui iam pridem premuntur, qui num-
quam emergunt, qui partim inertia, partim male gerendo
negotio, partim etiam sumptibus in vetere aere alieno
vacillant, qui vadimoniis, iudiciis, proscriptione bonorum
defetigati permulti et ex urbe et ex agris se in illa 25
castra conferre dicuntur. Hosce ego non tam milites
acris quam infitiores lentos esse arbitror. Qui ho-
mines *quam* primum, si stare non possunt, corruant,
sed ita, ut non modo civitas, sed ne vicini quidem
proximi sentiant. Nam illud non intellego, quam ob 30
rem, si vivere honeste non possunt, perire turpiter
velint, aut cur minore dolore perituros se cum multis,
22 quam si soli pereant, arbitrentur. Quintum genus est
parricidarum, sicariorum, denique omnium facinero-
sorum. Quos ego a Catilina non revoco; nam neque 35
ab eo divelli possunt et pereant sane in latrocinio,
quoniam sunt ita multi. ut eos carcer capere non

possit. Postremum autem genus est non solum numero, verum etiam genere ipso atque vita, quod proprium Catilinae est, de eius dilectu, immo vero de complexu eius ac sinu; quos pexo capillo nitidos aut inberbis
 5 aut bene barbatos videtis, manicatis et talaribus tunicis, velis amictos, non togis; quorum omnis industria vitae et vigilandi labor in antelucanis cenis expromitur. In
 his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri inpudicique versantur. Hi pueri tam lepidi ac
 10 delicati non solum amare et amari neque saltare et cantare, sed etiam sicas vibrare et spargere venena didicerunt. Qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiamsi Catilina perierit, scitote hoc in re publica seminarium Catilinarum futurum. Verum tamen quid sibi isti
 15 miseri volunt? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi? Quem ad modum autem illis carere poterunt, his praesertim iam noctibus? Quo autem pacto illi Appenninum atque illas pruinas ac nives perferent? nisi idcirco se facilius hiemem toleraturos
 20 putant, quod nudi in conviviis saltare didicerunt.

O bellum magno opere pertimescendum, cum hanc
 sit habiturus Catilina scortorum cohortem praetoriam! Instruite nunc, Quirites, contra has tam praeclaras Catilinae copias vestra praesidia vestrosque exercitus.
 25 Et primum gladiatori illi confecto et saucio consules imperatoresque vestros opponite; deinde contra illam naufragorum eiectam ac debilitatam manum florem totius Italiae ac robur educite. Iam vero urbes coloniarum ac municipiorum respondebunt Catilinae tumulis
 30 silvestribus. Neque ego ceteras copias, ornamenta, praesidia vestra cum illius latronis inopia atque egestate conferre debeo. Sed si omissis his rebus, quibus
 nos suppeditamur, eget ille, senatu, equitibus Romanis, urbe, aerario, vectigalibus, cuncta Italia, provinciis
 35 omnibus, exteris nationibus, si his rebus omissis causas ipsas, quae inter se configunt, contendere velimus, ex eo ipso, quam valde illi iaceant, intellegere possu-

mus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia; hinc pudicitia, illinc stuprum; hinc fides, illinc fraudatio; hinc pietas, illinc scelus; hinc constantia, illinc furor; hinc honestas, illinc turpitudine; hinc continentia, illinc lubido; denique aequitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, luxuria, ignavia, temeritate, cum vitiis omnibus; postremo copia cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione configit. In eius modi certamine ac proelio nonne, si hominum studia deficient, di ipsi immortales cogant ab his praeclarissimis virtutibus tot et tanta vitia superari?

12 Quae cum ita sint, Quirites, vos, quem ad modum
26 iam antea dixi, vestra tecta vigiliis custodiisque defendite; mihi, ut urbi sine vestro motu ac sine ullo tumultu satis esset praesidii, consultum atque provisum est. Coloni omnes municipesque vestri certiores a me facti de hac nocturna excursionem Catilinae facile urbes suas finesque defendent; gladiatores, quam sibi ille manum certissimam fore putavit, quamquam animo meliore sunt quam pars patriciorum, potestate tamen nostra continebuntur. Q. Metellus, quem ego hoc prospiciens in agrum Gallicum Picenumque praemisi, aut opprimet hominem aut eius omnis motus conatusque prohibebit. Reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis iam ad senatum referemus, quem vocari videtis.

27 Nunc illos, qui in urbe remanserunt, atque adeo qui contra urbis salutem omniumque vestrum in urbe a Catilina relictis sunt, quamquam sunt hostes, tamen, quia [nati] sunt cives, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc expectavit, ut id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum est, iam non possum oblivisci meam hanc esse patriam, me horum esse consulem, mihi aut cum his vivendum aut pro his esse moriendum. Nullus est portis custos,

nullus insidiator viae; si qui exire volunt, conivere possum; qui vero se in urbe commoverit, cuius ego non modo factum, sed inceptum ullum conatumve contra patriam deprehendero, sentiet in hac urbe esse
 5 consules vigilantis, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem vindicem nefariorum ac manifestorum scelerum maiores nostri esse voluerunt.

Atque haec omnia sic agentur, Quirites, ut maxumae¹³
 10 res minimo motu, pericula summa nullo tumultu,²⁸ bellum intestinum ac domesticum post hominum memoriam crudelissimum et maximum me uno togato duce et imperatore sedetur. Quod ego sic administrabo, Quirites, ut, si ullo modo fieri poterit, ne inprobis
 15 quidem quisquam in hac urbe poenam sui sceleris sufferat. Sed si vis manifestae audaciae, si inpendens patriae periculum me necessario de hac animi lenitate deduxerit, illud profecto perficiam, quod in tanto et tam insidioso bello vix optandum videtur, ut neque
 20 bonus quisquam intereat paucorumque poena vos omnes salvi esse possitis. Quae quidem ego neque²⁹ mea prudentia neque humanis consiliis fretus polliceor vobis, Quirites, sed multis et non dubiis deorum immortalium significationibus, quibus ego ducibus in hanc
 25 spem sententiamque sum ingressus; qui iam non procul, ut quondam solebant, ab externo hoste atque longinquo, sed hic praesentes suo numine atque auxilio sua templa atque urbis tecta defendunt. Quos vos, Quirites, precari, venerari, implorare debetis, ut, quam
 30 urbem pulcherrimam florentissimamque esse voluerunt, hanc omnibus hostium copiis terra marique superatis a perditissimorum civium nefario scelere defendant.

M. TULLI CICERONIS
ORATIO IN CATILINAM TERTIA
AD POPULUM.

ARGUMENTUM.

Aliquanto post quam haec gesta erant, cum legati Allobrogum, qui a Lentulo temptati M. Cicerone auctore favere se coniurationi simulaverant, exeuntes ex urbe cum T. Volturcio, qui erat a Lentulo ad Catilinam missus, in ponte Mulvio nocte comprehensi essent litteraeque, quae ab Lentulo, Cethego, P. Gabinio Cimbro ad Catilinam ferebantur, Ciceroni traditae, is arcessitis coniurationis principibus senatum in aedem Concordiae coëgit III Non. Decembres. Ibi cum legati et Volturcius omnem rem indicassent, coniurati litteris suis convicti in custodiam dati sunt, Ciceroni autem gratiae a senatu actae supplicatioque decreta est. Quibus rebus peractis Cicero in contionem prodiit et populo, quae acta essent, exposuit hac, quae infra legitur, oratione.

- ¹ Rem publicam, Quirites, vitamque omnium vestrum,
¹ bona, fortunas, coniuges liberosque vestros atque hoc
domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pul-
cherrimamque urbem, hodierno die deorum immortalium
summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculis ⁵
meis e flamma atque ferro ac paene ex faucibus fati
ereptam et vobis conservatam ac restitutam videtis.
² Et si non minus nobis iucundi atque inlustres sunt ii
dies, quibus conservamur, quam illi, quibus nascimur,
quod salutis certa laetitia est, nascendi incerta con- ¹⁰

dicio, et quod sine sensu nascimur, cum voluptate servamur, profecto, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, ad deos immortalis benivolentia famaue sustulimus, esse apud vos posterosque vestros in honore
5 debebit is, qui eandem hanc urbem conditam amplificatamque servavit. Nam toti urbi, templis, delubris, tectis ac moenibus subiectos prope iam ignis circumdatosque restinximus, idemque gladios in rem publicam dstrictos rettudimus mucronesque eorum a iugulis
10 vestris deiecimus. Quae quoniam in senatu inlustrata, 3 patefacta, comperta sunt per me, vobis iam exponam breviter, Quirites, ut, et quanta et quam manifesta et qua ratione investigata et comprehensa sint, vos, qui et ignoratis et expectatis, scire possitis.

15 Principio ut Catilina paucis ante diebus erupit ex urbe, cum sceleris sui socios huiusce nefarii belli acerrimos duces Romae reliquisset, semper vigilavi et providi, Quirites, quem ad modum in tantis et tam absconditis insidiis salvi esse possemus. Nam tum, 2
20 cum ex urbe Catilinam eiciebam (non enim iam vereor huius verbi invidiam, cum illa magis sit timenda, quod vivus exierit), sed tum, cum illum exterminari volebam, aut reliquam coniuratorum manum simul exituram aut eos, qui restitissent, infirmos sine illo
25 ac debiles fore putabam. Atque ego ut vidi, quos 4 maximo furore et scelere esse inflammatos sciebam, eos nobiscum esse et Romae remansisse, in eo omnes dies noctesque consumpsi, ut, quid agerent, quid molirentur, sentirem ac viderem, ut, quoniam auribus
30 vestris propter incredibilem magnitudinem sceleris minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, ut tum demum animis salutis vestrae provideretis, cum oculis maleficium ipsum videretis. Itaque, ut comperi legatos Allobrogum belli Transalpini et
35 tumultus Gallici excitandi causa a P. Lentulo esse sollicitatos, eosque in Galliam ad suos civis eodemque itinere cum litteris mandatisque ad Catilinam esse

M. TULLI CICERONIS
ORATIO IN CATILINAM TERTIA
AD POPULUM.

ARGUMENTUM.

Aliquanto post quam haec gesta erant, cum legati Allobrogum, qui a Lentulo temptati M. Cicerone auctore favere se coniurationi simulaverant, exeuntes ex urbe cum T. Volturcio, qui erat a Lentulo ad Catilinam missus, in ponte Mulvio nocte comprehensi essent litteraeque, quae ab Lentulo, Cethego, P. Gabinio Cimbri ad Catilinam ferebantur, Ciceroni traditae, is accessit coniurationis principibus senatum in aedem Concordiae coëgit III Non. Decembres. Ibi cum legati et Volturcius omnem rem indicassent, coniurati litteris suis convicti in custodiam dati sunt, Ciceroni autem gratiae a senatu actae supplicatioque decreta est. Quibus rebus peractis Cicero in contionem prodiit et populo, quae acta essent, exposuit hac, quae infra legitur, oratione.

- ¹ Rem publicam, Quirites, vitamque omnium vestrum,
¹ bona, fortunas, coniuges liberosque vestros atque hoc
domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pul-
cherrimamque urbem, hodierno die deorum immortalium
summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculis ⁵
meis e flamma atque ferro ac paene ex faucibus fati
ereptam et vobis conservatam ac restitutam videtis.
² Et si non minus nobis iucundi atque inlustres sunt ii
dies, quibus conservamur, quam illi, quibus nascimur,
quod salutis certa laetitia est, nascendi incerta con- ¹⁰

dicio, et quod sine sensu nascimur, cum voluptate
 servamur, profecto, quoniam illum, qui hanc urbem
 condidit, ad deos immortalis benivolentia fama-
 sustulimus, esse apud vos posterosque vestros in honore
 5 debet is, qui eandem hanc urbem conditam ampli-
 ficatamque servavit. Nam toti urbi, templis, delubris,
 tectis ac moenibus subiectos prope iam ignis circum-
 dadosque restinximus, idemque gladios in rem publicam
 dstrictos rettudimus mucronesque eorum a iugulis
 10 vestris deiecimus. Quae quoniam in senatu inlustrata, 3
 patefacta, comperta sunt per me, vobis iam exponam
 breviter, Quirites, ut, et quanta et quam manifesta et
 qua ratione investigata et comprehensa sint, vos, qui
 et ignoratis et expectatis, scire possitis.

15 Principio ut Catilina paucis ante diebus erupit ex
 urbe, cum sceleris sui socios huiusce nefarii belli
 acerrimos duces Romae reliquisset, semper vigilavi
 et providi, Quirites, quem ad modum in tantis et tam
 absconditis insidiis salvi esse possemus. Nam tum, 2
 20 cum ex urbe Catilinam eiciebam (non enim iam vereor
 huius verbi invidiam, cum illa magis sit timenda,
 quod vivus exierit), sed tum, cum illum exterminari
 volebam, aut reliquam coniuratorum manum simul
 exituram aut eos, qui restitissent, infirmos sine illo
 25 ac debiles fore putabam. Atque ego ut vidi, quos 4
 maximo furore et scelere esse inflammatos sciebam,
 eos nobiscum esse et Romae remansisse, in eo omnes
 dies noctesque consumpsi, ut, quid agerent, quid moli-
 rentur, sentirem ac viderem, ut, quoniam auribus
 30 vestris propter incredibilem magnitudinem sceleris
 minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehen-
 derem, ut tum demum animis saluti vestrae provide-
 retis, cum oculis maleficium ipsum videretis. Itaque,
 ut comperi legatos Allobrogum belli Transalpini et
 35 tumultus Gallici excitandi causa a P. Lentulo esse
 sollicitatos, eosque in Galliam ad suos civis eodemque
 itinere cum litteris mandatisque ad Catilinam esse

missos, comitemque iis adiunctum esse T. Volturcium, atque huic esse ad Catilinam datas litteras, facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quodque ego semper optabam ab dis immortalibus, ut tota res non solum a me, sed etiam a senatu et a vobis 5 manifesto deprehenderetur. Itaque hesterno die L. Flaccum et C. Pomptinum praetores, fortissimos atque amantissimos rei publicae viros, ad me vocavi, rem exposui, quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui omnia de re publica praeclara atque egregia sentirent, 10 sine recusatione ac sine ulla mora negotium susceperunt et, cum advesperasceret, occulte ad pontem Mulvium pervenerunt atque ibi in proximis villis ita bipertito fuerunt, ut Tiberis inter eos et pons interesset. Eodem autem et ipsi sine cuiusquam suspicione mul- 15 tos fortis viros eduxerant, et ego ex praefectura Reatina complures delectos adolescentes, quorum opera utor adsidue in rei publicae praesidio, cum gladiis miseram. Interim tertia fere vigilia exacta cum iam 6 pontem Mulvium magno comitatu legati Allobrogum 20 ingredi inciperent unaque Volturcius, fit in eos impetus; educuntur et ab illis gladii et a nostris. Res praetoribus erat nota solis, ignorabatur a ceteris. 3 Tum interventu Pomptini atque Flacci pugna, quae erat commissa, sedatur. Litterae, quaecumque erant 25 in eo comitatu, integris signis praetoribus traduntur; ipsi comprehensi ad me, cum iam dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum inprobissimum machinatorem, Cimbrum Gabinium, statim ad me nihil dum suspicantem vocavi; deinde item accersitus est 30 L. Statilius et post eum C. Cethegus; tardissime autem Lentulus venit, credo quod in litteris dandis praeter 7 consuetudinem proxima nocte vigilarat. Cum summis et clarissimis huius civitatis viris, qui audita re frequentes ad me mane convenerant, litteras a me prius 35 aperiri quam ad senatum deferri placeret, ne, si nihil esset inventum, temere a me tantus tumultus iniectus

civitati videretur, negavi me esse facturum, ut de periculo publico non ad consilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, si ea, quae erant ad me delata, reperta non essent, tamen ego non arbitrabar in tantis rei publicae periculis esse mihi nimiam diligentiam pertimescendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidistis, coëgi. Atque interea statim admonitu Allobrogum C. Sulpicium praetorem, fortem virum, misi, qui ex aedibus Cethegi, si quid telorum esset, efferret; ex quibus ille maximum sicarum numerum et gladiatorum extulit.

Introduxi Volturcium sine Gallis; fidem publicam iussu senatus dedi; hortatus sum, ut ea, quae sciret, sine timore indicaret. Tum ille dixit, cum vix se ex magno timore recreasset, a P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata et litteras, ut servorum praesidio uteretur, ut ad urbem quam primum cum exercitu accederet; id autem eo consilio, ut, cum urbem ex omnibus partibus, quem ad modum discriptum distributumque erat, incendissent caedemque infinitam civium fecissent, praesto esset ille, qui et fugientis exciperet et se cum his urbanis ducibus coniungeret. Introducti autem Galli ius iurandum sibi et litteras ab Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentem data esse dixerunt, atque ita sibi ab his et a L. Cassio esse praescriptum, ut equitatum in Italiam quam primum mitterent; pedestres sibi copias non defuturas. Lentulum autem sibi confirmasse ex fati Sibyllinis haruspicumque responsis se esse tertium illum Cornelium, ad quem regnum huius urbis atque imperium pervenire esset necesse; Cinnam ante se et Sullam fuisse. Eundemque dixisse fatalem hunc annum esse ad interitum huius urbis atque imperii, qui esset annus decimus post virginum absolutionem, post Capitoli autem incensionem vicissimus. Hanc autem Cethego cum ceteris controversiam fuisse dixerunt, quod Lentulo et aliis Saturnalibus caedem fieri atque urbem incendi placeret, Cethego

5 nimium id longum videretur. Ac ne longum sit, Qui-
rites, tabellas proferri iussimus, quae a quoque dice-
bantur datae. Primo ostendimus Cethego; signum
cognovit. Nos linum incidimus, legimus. Erat scrip-
tum ipsius manu Allobrogum senatui et populo sese, 5
quae eorum legatis confirmasset, facturum esse; orare,
ut item illi facerent, quae sibi eorum legati recepis-
sent. Tum Cethegus, qui paulo ante aliquid tamen
de gladiis ac sicis, quae apud ipsum erant deprehensa,
respondisset dixissetque se semper bonorum ferra- 10
mentorum studiosum fuisse, recitatis litteris debilitatus
atque abiectus conscientia repente conticuit. Intro-
ductus est Statilius; cognovit et signum et manum
suam. Recitatae sunt tabellae in eandem fere senten-
tiam; confessus est. Tum ostendi tabellas Lentulo et 15
quaesivi, cognosceretne signum. Adnuit. 'Est vero',
inquam, 'notum quidem signum, imago avi tui,
clarissimi viri, qui amavit unice patriam et
cives suos; quae quidem te a tanto scelere
11 etiam muta revocare debuit.' Leguntur eadem 20
ratione ad senatum Allobrogum populumque litterae.
Si quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem.
Atque ille primo quidem negavit; post autem aliquanto,
toto iam indicio exposito atque edito, surrexit; quae-
sivit a Gallis, quid sibi esset cum iis, quam ob rem 25
domum suam venissent, itemque a Volturcio. Qui
cum illi breviter constanterque respondissent, per
quem ad eum quotiensque venissent, quaesissentque ab
eo, nihilne secum esset de fatis Sibyllinis locutus, tum
ille subito scelere demens, quanta conscientiae vis 30
esset, ostendit. Nam, cum id posset infitiri, repente
praeter opinionem omnium confessus est. Ita eum
non modo ingenium illud et dicendi exercitatio, qua
semper valuit, sed etiam propter vim sceleris mani-
festi atque deprehensi inpudentia, qua superabat omnis, 35
12 improbitasque defecit. Volturcius vero subito litteras
proferri atque aperiri iubet, quas sibi a Lentulo ad

Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissime perturbatus Lentulus tamen et signum et manum suam cognovit. Erant autem sine nomine, sed ita: 'Quis sim, scies ex eo, quem ad te misi. Cura, ut vir sis, et cogita, quem in locum sis progressus. Vide, ecquid tibi iam sit necesse, et cura, ut omnium tibi auxilia adiungas, etiam infimorum.' Gabinius deinde introductus cum primo impudenter respondere coepisset, ad extremum nihil
 10 ex iis, quae Galli insimulabant, negavit. Ac mihi 13 quidem, Quirites, cum illa certissima visa sunt argumenta atque indicia sceleris, tabellae, signa, manus, denique unius cuiusque confessio, tum multo certiora illa, color, oculi, voltus, taciturnitas. Sic enim ob-
 15 stupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim non numquam inter sese aspiciebant, ut non iam ab aliis indicari, sed indicare se ipsi viderentur.

Indiciis expositis atque editis, Quirites, senatum consului, de summa re publica quid fieri placeret. Dictae
 20 sunt a principibus acerrimae ac fortissimae sententiae, quas senatus sine ulla varietate est secutus. Et quoniam nondum est perscriptum senatus consultum, ex memoria vobis, Quirites, quid senatus censuerit, exponam. Primum mihi gratiae verbis amplissimis aguntur, quod
 25 virtute, consilio, providentia mea res publica maximis periculis sit liberata. Deinde L. Flaccus et C. Pomptinus praetores, quod eorum opera forti fidelique usus essem, merito ac iure laudantur. Atque etiam viro forti, collegae meo, laus inpertitur, quod eos, qui huius
 30 coniurationis participes fuissent, a suis et a rei publicae consiliis removisset. Atque ita censuerunt, ut P. Lentulus, cum se praetura abdicasset, in custodiam traderetur; itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes praesentes erant, in custodiam
 35 traderentur; atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationem incendendae urbis deposcerat, in M. Ceparium, cui ad sollicitandos pastores

Apuliam attributam esse erat indicatum, in P. Furium, qui est ex iis colonis, quos Faesulas L. Sulla deduxit, in Q. Annium Chilonem, qui una cum hoc Furio semper erat in hac Allobrogum sollicitatione versatus, in P. Umbrenum, libertinum hominem, a quo primum Gallos
 (15) ad Gabinium perductos esse constabat. Atque ea lenitate senatus est usus, Quirites, ut ex tanta coniuratione tantaque hac multitudine domesticorum hostium novem hominum perditissimorum poena re publica conservata reliquorum mentes sanari posse
 15 arbitraretur. Atque etiam supplicatio dis immortalibus pro singulari eorum merito meo nomine decreta est, quod mihi primum post hanc urbem conditam togato contigit, et his decreta verbis est, 'quod urbem incendiis, caede civis, Italiam bello liberassem.' 15
 Quae supplicatio si cum ceteris supplicationibus conferatur, hoc interest, quod ceterae bene gesta, haec una conservata re publica constituta est. Atque illud, quod faciendum primum fuit, factum atque transactum est. Nam P. Lentulus, quamquam patefactis indiciis, 20 confessionibus suis, iudicio senatus non modo praetoris ius, verum etiam civis amiserat, tamen magistratu se abdicavit, ut, quae religio C. Mario, clarissimo viro, non fuerat, quo minus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, praetorem occideret, ea nos reli- 25
 7 gione iu privato P. Lentulo puniendo liberaremur.
 16 Nunc quoniam, Quirites, consceleratissimi periculosissimique belli nefarios duces captos iam et comprehensos tenetis, existumare debetis omnis Catilinae copias, omnis spes atque opes his depulsis urbis periculis concidisse. Quem quidem ego cum ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina non mihi esse P. Lentuli somnum nec L. Cassi adipem nec C. Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Ille erat unus timendus ex istis omnibus, sed tam diu, dum urbis moenibus continebatur. Omnia norat, omnium aditus tenebat; appellare, temp-

tare, sollicitare poterat, audebat. Erat ei consilium ad
 facinus aptum, consilio autem neque manus neque
 lingua deerat. Iam ad certas res conficiendas certos
 homines delectos ac descriptos habebat. Neque vero,
 5 cum aliquid mandarat, confectum putabat; nihil erat,
 quod non ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret;
 frigus, sitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem 17
 tam acrem, tam audacem, tam paratum, tam callidum,
 tam in scelere vigilantem, tam in perditis rebus dili-
 10 gentem nisi ex domesticis insidiis in castrense latro-
 cinium compulsem (dicam id, quod sentio, Quirites),
 non facile hanc tantam molem mali a cervicibus vestris
 depulissem. Non ille nobis Saturnalia constituisset
 neque tanto ante exitii ac fati diem rei publicae
 15 denuntiavisset neque commisisset, ut signum, ut lit-
 terae suae testes manifesti sceleris deprehenderentur.
 Quae nunc illo absente sic gesta sunt, ut nullum in
 privata domo furtum umquam sit tam palam inventum,
 quam haec tanta in re publica coniuratio manifesto
 20 inventa atque deprehensa est. Quodsi Catilina in urbe
 ad hanc diem remansisset, quamquam, quoad fuit, om-
 nibus eius consiliis occurri atque obstiti, tamen, ut
 levissime dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset,
 neque nos umquam, cum ille in urbe hostis esset,
 25 tantis periculis rem publicam tanta pace, tanto otio,
 tanto silentio liberassemus.

Quamquam haec omnia, Quirites, ita sunt a me 8
 administrata, ut deorum immortalium nutu atque con- 18
 silio et gesta et provisa esse videantur. Idque cum
 30 coniectura consequi possumus, quod vix videtur humani
 consilii tantarum rerum gubernatio esse potuisse, tum
 vero ita praesentes his temporibus opem et auxilium
 nobis tulerunt, ut eos paene oculis videre possemus.
 Nam ut illa omittam, visas nocturno tempore ab
 35 occidente faces ardoremque caeli, ut fulminum iactus,
 ut terrae motus relinquam, ut omittam cetera, quae
 tam multa nobis consulibus facta sunt, ut haec, quae

nunc fiunt, canere di immortales viderentur, hoc certe, quod sum dicturus, neque praetermittendum neque
19 relinquendum est. Nam profecto memoria tenetis Cotta et Torquato consulibus complures in Capitolio res de caelo esse percussas, cum et simulacra deorum 5 depulsa sunt et statuæ veterum hominum deiectæ et legum æra liquefacta et tactus etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus, quem inauratum in Capitolio parvum atque lactantem uberibus lupinis inhi-
antem fuisse meministis. Quo quidem tempore cum 10 haruspices ex tota Etruria convenissent, caedes atque incendia et legum interitum et bellum civile ac domesticum et totius urbis atque imperii occasum adpropinquare dixerunt, nisi di immortales omni ratione
20 placati suo numine prope fata ipsa flexissent. Itaque 15 illorum responsis tum et ludi per decem dies facti sunt, neque res ulla, quæ ad placandos deos pertineret, prætermissa est. Idemque iusserunt simulacrum Iovis facere maius et in excelso conlocare et contra, atque antea fuerat, ad orientem convertere; ac se sperare 20 dixerunt, si illud signum, quod videtis, solis ortum et forum curiamque conspiceret, fore ut ea consilia, quæ clam essent inita contra salutem urbis atque imperii, inlustrarentur, ut a senatu populoque Romano perspicere possent. Atque illud signum collocandum consules 25 illi locaverunt; sed tanta fuit operis tarditas, ut neque superioribus consulibus neque nobis ante hodiernum
9 diem collocaretur. Hic quis potest esse, Quirites, tam
21 aversus a vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget hæc omnia, quæ videmus, præcipueque hanc 30 urbem deorum immortalium nutu ac potestate administrari? Etenim, cum esset ita responsum, caedes, incendia, interitum rei publicæ comparari, et ea per cives, quæ tum propter magnitudinem scelerum non nullis incredibilia videbantur, ea non modo cogitata a 35 nefariis civibus, verum etiam suscepta esse sensistis. Illud vero nonne ita præsens est, ut nutu Iovis optimi

maximi factum esse videatur, ut, cum hodierno die mane per forum meo iussu et coniurati et eorum indices in aedem Concordiae ducerentur, eo ipso tempore signum statueretur? Quo collocato atque ad vos senatumque converso omnia [et senatus et vos], quae erant contra salutem omnium cogitata, inlustrata et patefacta vidistis. Quo etiam maiore sunt isti odio supplicioque digni, qui non solum vestris domiciliis atque tectis, sed etiam deorum templis atque delubris sunt funestos ac nefarios ignes inferre conati. Quibus ego si me restitisse dicam, nimium mihi sumam et non sim ferendus; ille, ille Iuppiter restitit; ille Capitolium, ille haec templa, ille cunctam urbem, ille vos omnis salvos esse voluit. Dis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque suscepi atque ad haec tanta indicia perveni. Iam vero [illa Allobrogum sollicitatio, iam] ab Lentulo ceterisque domesticis hostibus tam dementer tantae res creditae et ignotis et barbaris commissaeque litterae numquam essent profecto, nisi ab dis immortalibus huic tantae audaciae consilium esset ereptum. Quid vero? ut homines Galli ex civitate male pacata, quae gens una restat, quae bellum populo Romano facere et posse et non nolle videatur, spem imperii ac rerum maxumarum ultro sibi a patriciis hominibus oblatam neglegerent vestramque salutem suis opibus anteponerent, id non divinitus esse factum putatis, praesertim qui nos non pugnando, sed tacendo superare potuerint?

Quam ob rem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum coniugibus ac liberis vestris. Nam multi saepe honores dis immortalibus iusti habiti sunt ac debiti, sed profecto iustiores numquam. Erepti enim estis ex crudelissimo ac miserrimo interitu [erepti]; sine caede, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione togati me uno togato duce et imperatore vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omnis civiles dissen-

siones, non solum eas, quas audistis, sed eas, quas vosmet ipsi meministis atque vidistis. L. Sulla P. Sulpicium oppressit [eiecit ex urbe]; C. Marium, custodem huius urbis, multosque fortis viros partim eiecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius consul 5 armis expulit ex urbe collegam; omnis hic locus acervis corporum et civium sanguine redundavit. Superavit postea Cinna cum Mario; tum vero clarissimis viris interfectis lumina civitatis extincta sunt. Ultus est huius victoriae crudelitatem postea Sulla; ne dici 10 quidem opus est, quanta deminutione civium et quanta calamitate rei publicae. Dissensit M. Lepidus a clarissimo et fortissimo viro, Q. Catulo; attulit non tam ipsius interitus rei publicae luctum quam ceterorum.

25 Atque illae tamen omnes dissensiones erant eius modi 15 [Quirites], quae non ad delendam, sed ad commutandam rem publicam pertinerent. Non illi nullam esse rem publicam, sed in ea, quae esset, se esse principes, neque hanc urbem conflagrare, sed se in hac urbe florere vulerunt. Atque illae tamen omnes dissensiones, quarum 20 nulla exitium rei publicae quaesivit, eius modi fuerunt, ut non reconciliatione concordiae, sed interneccione civium diiudicatae sint. In hoc autem uno post hominum memoriam maximo crudelissimoque bello, quale bellum nulla umquam barbaria cum sua gente gessit, quo in 25 bello lex haec fuit a Lentulo, Catilina, Cethego, Cassio constituta, ut omnes, qui salva urbe salvi esse possent, in hostium numero ducerentur, ita me gessi, Quirites, ut salvi omnes conservaremini, et, cum hostes vestri tantum civium superfuturum putassent, quantum in- 30 finitae caedi restitisset, tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuisset, et urbem et civis integros incolumesque servavi.

11 26 Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego a vobis praemium virtutis, nullum insigne honoris, nul- 35 lum monumentum laudis postulo praeterquam huius diei memoriam sempiternam. In animis ego vestris

omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriae, laudis insignia condi et collocari volo. Nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique eius modi, quod etiam minus digni adsequi possint. Memoria vestra, Quirites, nostrae res
5 alentur, sermonibus crescent, litterarum monumentis inveterascent et corroborabuntur; eandemque diem intellego, quam spero aeternam fore, propagatam esse et ad salutem urbis et ad memoriam consulatus mei,
10 unoque tempore in hac re publica duos civis extitisse, quorum alter finis vestri imperii non terrae, sed caeli regionibus terminaret, alter eiusdem imperii domicilium sedesque servaret. Sed quoniam earum rerum,¹²
15 quae illorum, qui externa bella gesserunt, quod mihi cum iis vivendum est, quos vici ac subegi, illi hostes aut interfectos aut oppressos reliquerunt, vestrum est, Quirites, si ceteris facta sua recte prosunt, mihi mea ne quando obsint, providere. Mentis enim hominum
20 audacissimorum sceleratae ac nefariae ne vobis nocere possent, ego providi, ne mihi noceant, vestrum est providere. Quamquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil ab istis iam noceri potest. Magnum enim est in bonis praesidium, quod mihi in perpetuum com-
25 paratum est, magna in re publica dignitas, quae me semper tacita defendet, magna vis conscientiae, quam qui neglegunt, cum me violare volent, se ipsi indicabunt. Est enim in nobis is animus, Quirites, ut non²⁸
30 modo nullius audaciae cedamus, sed etiam omnis improbos ultro semper lacessamus. Quodsi omnis impetus domesticorum hostium depulsus a vobis se in me unum convorterit, vobis erit videndum, Quirites, qua condicione posthac eos esse velitis, qui se pro salute vestra obtulerint invidiae periculisque omnibus;
35 mihi quidem ipsi quid est quod iam ad vitae fructum possit adquiri, cum praesertim neque in honore vestro neque in gloria virtutis quicquam videam altius, quo

29 mihi lubeat ascendere? Illud perficiam profecto, Quirites, ut ea, quae gessi in consulatu, privatus tuear atque ornem, ut, si qua est invidia in conservanda re publica suscepta, laedat invidos, mihi valeat ad gloriam. Denique ita me in re publica tractabo, ut meminerim 5 semper, quae gesserim, curemque, ut ea virtute, non casu gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam iam est nox, venerati Iovem illum, custodem huius urbis ac vestrum, in vestra tecta discedite et ea, quamquam iam est periculum depulsum, tamen aequae ac priorae 10 nocte custodiis vigiliisque defendite. Id ne vobis diutius faciundum sit, atque ut in perpetua pace esse possitis, providebo.

M. TULLI CICERONIS
IN CATILINAM ORATIO QUARTA
HABITA IN SENATU.

ARGUMENTUM.

Cum M. Cicero consul Nonis Decembribus senatum in aede Iovis Statoris consuleret, quid de iis coniurationis Catilinae sociis fieri placeret, qui in custodiam traditi essent, factum est, ut duae potissimum sententiae proponerentur, una D. Silani consulis designati, qui morte multandos illos censebat, altera C. Caesaris, qui illos publicatis bonis per municipia Italiae distribuendos ac vinculis sempiternis tenendos existimabat. Cum autem plures senatores ad C. Caesaris quam ad D. Silani sententiam inclinare viderentur, M. Cicero ea, quae infra legitur, oratione Silani sententiam commendare studuit.

Video, patres conscripti, in me omnium vestrum¹
ora atque oculos esse conversos, video vos non solum
de vestro ac rei publicae, verum etiam, si id depul-
sum sit, de meo periculo esse sollicitos. Est mihi
5 iucunda in malis et grata in dolore vestra erga me
voluntas, sed eam, per deos immortales, deponite at-
que obliti salutis meae de vobis ac de vestris liberis
cogitate. Mihi si haec condicio consulatus data est, ut
omnis acerbitates, omnis dolores cruciatusque per-
10 ferrem, feram non solum fortiter, verum etiam lubenter,
dum modo meis laboribus vobis populoque Romano
dignitas salusque pariat. Ego sum ille consul, 2

patres conscripti, cui non forum, in quo omnis aequitas continetur, non campus consularibus auspiciis consecratus, non curia, summum auxilium omnium gentium, non domus, commune perfugium, non lectus ad quietem datus, non denique haec sedes honoris [sella curulis] 5
umquam vacua mortis periculo atque insidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi, multa meo quodam dolore in vestro timore sanavi. Nunc si hunc exitum consulatus mei di immortales esse voluerunt, ut vos populumque Romanum ex caede 10
miserrima, coniuges liberosque vestros virginesque Vestales ex acerbissima vexatione, templa atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium nostrum ex foedissima flamma, totam Italiam ex bello et vastitate eriperem, quaecumque mihi uni proponetur fortuna, subeatur. Etenim, si P. Lentulus suum nomen inductus a vatibus fatale ad perniciem rei publicae fore putavit, cur ego non laeter meum consulatum ad salutem populi Romani prope fatalem exitisse? 15
2 Quare, patres conscripti, consulite vobis, prospicite 20
3 patriae, conservate vos, coniuges, liberos fortunasque vestras, populi Romani nomen salutemque defendite; mihi parcere ac de me cogitare desinite. Nam primum debeo sperare omnis deos, qui huic urbi praesident, pro eo mihi, ac mereor, relatores esse gratiam; deinde, 25
si quid obtigerit, aequo animo paratoque moriar. Nam neque turpis mors forti viro potest accidere neque immatura consulari nec misera sapienti. Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi atque amantissimi praesentis maerore non movear horumque omnium lacrimis, a quibus me circumsessum videtis. 30
Neque meam mentem non domum saepe revocat exanimata uxor et abiecta metu filia et parvulus filius, quem mihi videtur amplecti res publica tamquam obsidem consulatus mei, neque ille, qui expectans huius 35
exitum diei stat in conspectu meo, gener. Moveor his rebus omnibus, sed in eam partem, uti salvi sint

vobiscum omnes, etiamsi me vis aliqua oppresserit, potius, quam et illi et nos una rei publicae peste pereamus. Quare, patres conscripti, incumbite ad salutem rei publicae, circumspicite omnes procellas, quae inpendent, nisi providetis. Non Ti. Gracchus, quod iterum tribunus plebis fieri voluit, non C. Gracchus, quod agrarios concitare conatus est, non L. Saturninus, quod C. Memmium occidit, in discrimen aliquod atque in vestrae severitatis iudicium adducitur; tenentur ii, qui ad urbis incendium, ad vestram omnium caedem, ad Catilinam accipiendum Romae restiterunt, tenentur litterae, signa, manus, denique unius cuiusque confessio; sollicitantur Allobroges, servitia excitantur, Catilina accersitur; id est initum consilium, ut interfectis omnibus nemo ne ad deplorandum quidem populi Romani nomen atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur. Haec omnia indices detulerunt, rei confessi sunt, vos multis iam iudiciis iudicavistis, primum quod mihi gratias egistis singularibus verbis et mea virtute atque diligentia perditorum hominum coniurationem patefactam esse decrevistis, deinde quod P. Lentulum se abdicare praetura coëgistis, tum quod eum et ceteros, de quibus iudicastis, in custodiam dandos censuistis, maximeque quod meo nomine supplicationem decrevistis, qui honos togato habitus ante me est nemini; postremo hesterno die praemia legatis Allobrogum Titoque Volturcio dedistis amplissima. Quae sunt omnia eius modi, ut ii, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine ulla dubitatione a vobis damnati esse videantur.

Sed ego institui referre ad vos, patres conscripti, tamquam integrum, et de facto quid iudicetis, et de poena quid censeatis. Illa praedicam, quae sunt consulis. Ego magnum in re publica versari furorem et nova quaedam misceri et concitari mala iam pridem videbam, sed hanc tantam, tam exitiosam haberi coniurationem a civibus numquam putavi. Nunc quicquid

est, quocumque vestrae mentes inclinant atque sententiae, statuendum vobis ante noctem est. Quantum facilius ad vos delatum sit, videtis. Huic si paucos putatis adfines esse, vehementer erratis. Latius opinione disseminatum est hoc malum; manavit non solum per Italiam, verum etiam transcendit Alpes et obscure serpens multas iam provincias occupavit. Id opprimi sustentando aut prolato nullo pacto potest; quacumque ratione placet, celeriter vobis vindicandum est.

10

⁴₇ Video duas adhuc esse sententias, unam D. Silani, qui censet eos, qui haec delere conati sunt, morte esse multandos, alteram C. Caesaris, qui mortis poenam removet, ceterorum suppliciorum omnis acerbitates amplectitur. Uterque et pro sua dignitate et pro rerum magnitudine in summa severitate versatur. Alter eos, qui nos omnis [,qui populum Romanum] vita privare conati sunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen extinguere, punctum temporis frui vita et hoc communi spiritu non putat oportere atque hoc genus poenae saepe in improbos civis in hac re publica esse usurpatum recordatur. Alter intellegit mortem ab dis immortalibus non esse supplicii causa constitutam, sed aut necessitatem naturae aut laborum ac miseriarum quietem esse. Itaque eam sapientes numquam inviti, fortes saepe etiam lubenter oppetiverunt. Vincula vero, et ea sempiterna, certe ad singularem poenam nefarii sceleris inventa sunt. Municipiis dispartiri iubet. Habere videtur ista res iniquitatem, si imperare velis, difficultatem, si rogare. Decernatur ³⁰ ₈ tamen, si placet. Ego enim suscipiam et, ut spero, reperiam, qui id, quod salutis omnium causa statueritis, non putent esse suae dignitatis recusare. Adiungit gravem poenam municipiis, si quis eorum vincula ruperit; horribiles custodias circumdat et dignas scelere hominum perditorum; sancit, ne quis eorum poenam, quos condemnat, aut per senatum aut per

populum levare possit; eripit etiam spem, quae sola homines in miseriis consolari solet. Bona praeterea publicari iubet, vitam solam relinquit nefariis hominibus; quam si eripuisset, multos una dolores animi
 5 atque corporis et omnis scelerum poenas ademisset. Itaque ut aliqua in vita formido improbis esset posita, apud inferos eius modi quaedam illi antiqui supplicia impiis constituta esse voluerunt, quod videlicet intellegebant his remotis non esse mortem ipsam per-
 10 timescendam.

Nunc, patres conscripti, ego mea video quid in-
 tersit. Si eritis secuti sententiam C. Caesaris, quoniam hanc is in re publica viam, quae popularis habetur, secutus est, fortasse minus erunt hoc auctore
 15 et cognitore huiusce sententiae mihi populares impetus pertimescendi; sin illam alteram, nescio an amplius mihi negotii contrahatur. Sed tamen meorum periculorum rationes utilitas rei publicae vincat. Habemus enim a Caesare, sicut ipsius dignitas et ma-
 20 iorum eius amplitudo postulabat, sententiam tamquam obsidem perpetuae in rem publicam voluntatis. Intellectum est, quid interesset inter levitatem contionatorum et animum vere popularem saluti populi consulentem. Video de istis, qui se populares haberi 10
 25 volunt, abesse non neminem, ne de capite videlicet civium Romanorum sententiam ferat. Is et nudius tertius in custodiam cives Romanos dedit et supplicationem mihi decrevit et indices hesterno die maximis praemiis adfecit. Iam hoc nemini dubium est,
 30 qui reo custodiam, quaesitori gratulationem, indici praemium decrevit, quid de tota re et causa iudicavit. At vero C. Caesar intellegit legem Semproniam esse de civibus Romanis constitutam; qui autem rei publicae sit hostis, eum civem esse nullo modo posse;
 35 denique ipsum latorem Semproniae legis iniussu populi poenas rei publicae dependisse. Idem ipsum Lentulum, largitorem et prodigum, non putat, cum de

perniciæ populi Romani, exitio huius urbis tam acerbe, tam crudeliter cogitarit, etiam appellari posse popularem. Itaque homo mitissimus atque lenissimus non dubitat P. Lentulum aeternis tenebris vinculisque mandare et sancit in posterum, ne quis huius supplicio 5 levando se iactare et in perniciæ populi Romani posthac popularis esse possit. Adiungit etiam publicationem bonorum, ut omnis animi cruciatus et corporis etiam egestas ac mendicitas consequatur.

6
11 Quam ob rem, sive hoc statueritis, dederitis mihi 10 comitem ad contionem populo carum atque iucundum, sive Silani sententiam sequi malueritis, facile me atque vos a crudelitatis vituperatione populo Romano *purgabo* atque obtinebo eam multo leniorem fuisse. Quamquam, patres conscripti, quæ potest esse in tanti 15 sceleris inmanitate puniendâ crudelitas? Ego enim de meo sensu iudico. Nam ita mihi salva re publica vobiscum perfrui liceat, ut ego, quod in hac causa vehementior sum, non atrocitate animi moveor (quis enim est me mitior?), sed singulari quadam huma- 20 nitate et misericordia. Videor enim mihi videre hanc urbem, lucem orbis terrarum atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem, cerno animo sepulta in patria miseros atque insepultos acervos civium, versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi et 25 furor in vestra caede bacchantis. Cum vero mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse se ex fati sperasse confessus est, purpuratum esse huic Gabinium, cum exercitu venisse Catilinam, tum lamentationem matrum familias, tum fugam virginum atque puero- 30 rum ac vexationem virginum Vestalium perhorresco et, quia mihi vehementer hæc videntur misera atque miseranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me severum vehementemque praebeo. Etenim quaero, si quis pater familias liberis suis a servo interfectis, 35 uxore occisa, incensa domo supplicium de servo *non* quam acerbissimum sumpserit, utrum is clemens ac

5 misericors an inhumanissimus et crudelissimus esse
 videatur. Mihi vero inportunus ac ferreus, qui non
 dolore et cruciatu nocentis suum dolorem cruciatumque
 lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui con-
 iuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt, qui sin-
 10 gulas unius cuiusque nostrum domos et hoc universum
 rei publicae domicilium delere conati sunt, qui id
 egerunt, ut gentem Allobrogum in vestigiis huius
 urbis atque in cinere deflagrati imperii collocarent, si
 15 vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur; sin
 remissiores esse voluerimus, summae nobis crudelitatis
 in patriae civiumque perniciie fama subeunda est.
 Nisi vero cuiquam L. Caesar, vir fortissimus et aman- 13
 tissimus rei publicae, crudelior nudius tertius visus
 20 est, cum sororis suae, feminae lectissimae, virum
 praesentem et audientem vita privandum esse dixit,
 cum avum suum iussu consulis interfectum filiumque
 eius inpuerem legatum a patre missum in carcere
 necatum esse dixit. Quorum quod simile factum, quod
 25 initum delendae rei publicae consilium? Largitionis
 voluntas tum in re publica versata est et partium
 quaedam contentio. Atque illo tempore huius avus
 Lentuli, vir clarissimus, armatus Gracchum est perse-
 cutus. Ille etiam grave tum vulnus accepit, ne quid
 30 de summa re publica deminueretur; hic ad evertenda
 rei publicae fundamenta Gallos accersit, servitia con-
 citat, Catilinam vocat, adtribuit nos trucidandos Ce-
 thego et ceteros civis interficiendos Gabinio, urbem
 inflammandam Cassio, totam Italiam vastandam diri-
 35 piendamque Catilinae. Vereamini censeo, ne in hoc
 scelere tam immani ac nefando nimis aliquid severe
 statuisset videamini; multo magis est verendum, ne
 remissione poenae crudeles in patriam quam ne se-
 veritate animadversionis nimis vehementes in acerbis-
 simos hostis fuisse videamur.

Sed ea, quae exaudio, patres conscripti, dissimulare 7
 non possum. Iaciuntur enim voces, quae perveniunt 14

ad auris meas eorum, qui vereri videntur, ut habeam
satis praesidii ad ea, quae vos statueritis hodierno
die, transigunda. Omnia et provisa et parata et con-
stituta sunt, patres conscripti, cum mea summa cura
atque diligentia, tum etiam multo maiore populi Ro- 5
mani ad summum imperium retinendum et ad com-
munes fortunas conservandas voluntate. Omnes adsunt
omnium ordinum homines, omnium *generum*, *omnium*
denique aetatum; plenum est forum, plena templa
circum forum, pleni omnes aditus huius templi ac 10
loci. Causa est enim post urbem conditam haec in-
venta sola, in qua omnes sentirent unum atque idem
praeter eos, qui cum sibi viderent esse pereundum,
15 cum omnibus potius quam soli perire voluerunt. Hosce
ego homines excipio et secerno lubenter neque in in- 15
proborum civium, sed in acerbissimorum hostium
numero habendos puto. Ceteri vero, di immortales!
qua frequentia, quo studio, qua virtute ad communem
salutem dignitatemque consentiunt! Quid ego hic
equites Romanos commemorem? qui vobis ita sum- 20
mam ordinis consiliiue concedunt, ut vobiscum de
amore rei publicae certent; quos ex multorum annorum
dissensione huius ordinis ad societatem concordiamque
revocatos hodiernus dies vobiscum atque haec causa
coniungit. Quam si coniunctionem in consulatu con- 25
firmatam meo perpetuam in re publica tenuerimus,
confirmo vobis nullum posthac malum civile ac dome-
sticum ad ullam rei publicae partem esse venturum.
Pari studio defendundae rei publicae convenisse video
tribunos aerarios, fortissimos viros; scribas item uni- 30
versos, quos cum casu hic dies ad aerarium frequen-
tasset, video ab expectatione sortis ad salutem com-
16 munem esse conversos. Omnis ingenuorum adest
multitudo, etiam tenuissimorum. Quis est enim, cui
non haec templa, aspectus urbis, possessio libertatis, 35
lux denique haec ipsa et [hoc] commune patriae solum
cum sit carum, tum vero dulce atque iucundum?

Operae pretium est, patres conscripti, libertinorum 8
 hominum studia cognoscere, qui sua virtute fortunam
 huius civitatis consecuti vere hanc suam esse patriam
 iudicant, quam quidam hic nati, et summo nati loco,
 5 non patriam suam, sed urbem hostium esse iudica-
 verunt. Sed quid ego hosce homines ordinesque com-
 memoro, quos privatae fortunae, quos communis res
 publica, quos denique libertas, ea quae dulcis-ima est,
 ad salutem patriae defendendam excitavit? Servus
 10 est nemo, qui modo tolerabili condicione sit servitutis,
 qui non audaciam civium perhorrescat, qui non haec
 stare cupiat, qui non [tantum], quantum audet et
 quantum potest, conferat ad communem salutem, vo-
 luntatis. Quare si quem vestrum forte commovet hoc, 17
 15 quod auditum est, lenonem quendam Lentuli concur-
 sare circum tabernas, pretio sperare sollicitari posse
 animos egentium atque imperitorum, est id quidem
 coeptum atque temptatum, sed nulli sunt inventi tam
 aut fortuna miseri aut voluntate perdit, qui non illum
 20 ipsum sellae atque operis et quaestus cotidiani locum,
 qui non cubile ac lectulum suum, qui denique non
 cursum hunc otiosum vitae suae salvum esse velint.
 Multo vero maxima pars eorum, qui in tabernis sunt,
 immo vero (id enim potius est dicendum) genus hoc
 25 universum amantissimum est otii. Etenim omne in-
 strumentum, omnis opera atque quaestus frequentia
 civium sustentatur, alitur otio; quorum si quaestus
 oclluis tabernis minui solet, quid tandem incensis
 futurum fuit?

30 Quae cum ita sint, patres conscripti, vobis populi (9)
 Romani praesidia non desunt; vos ne populo Romano 18
 deesse videamini, providete. Habetis consulem ex 9
 plurimis periculis et insidiis atque ex media morte
 non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reser-
 35 vatum. Omnes ordines ad conservandam rem publicam
 mente, voluntate, studio, virtute, voce consentiunt.
 Obsessa facibus et telis impiae coniurationis vobis

supplex manus tendit patria communis, vobis se, vobis vitam omnium civium, vobis arcem et Capitolium, vobis aras Penatium, vobis illum ignem Vestae sempiternum, vobis omnium deorum templa atque delubra, vobis muros atque urbis tecta commendat. Praeterea 5 de vestra vita, de coniugum vestrarum atque liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris
19 hodierno die vobis iudicandum est. Habetis ducem memorem vestri, oblitum sui, quae non semper facultas datur, habetis omnis ordines, omnis homines, universum 10 populum Romanum, id quod in civili causa hodierno die primum videmus, unum atque idem sentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute stabilitam libertatem, quanta deorum benignitate auctas exaggeratasque 15 fortunas una nox paene deleverit. Id ne unquam posthac non modo [non] confici, sed ne cogitari quidem possit a civibus, hodierno die providendum est. Atque haec, non ut vos, qui mihi studio paene praecurritis, excitarem, locutus sum, sed ut mea vox, quae debet esse 20 in re publica princeps, officio functa consulari videretur.

10 Nunc, antequam ad sententiam redeo, de me pauca
20 dicam. Ego, quanta manus est coniuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video; sed eam esse iudico turpem et infirmam et [contemptam et] abiectam. Quodsi aliquando alicuius furore et scelere concitata manus ista plus valuerit quam vestra ac rei publicae dignitas, me tamen meorum factorum atque consiliorum numquam, 30 patres conscripti, paenitebit. Etenim mors, quam illi [mihi] fortasse minitantur, omnibus est parata; vitae tantam laudem, quanta vos me vestris decretis honestastis, nemo est adsecutus. Ceteris enim bene gesta, mihi uni conservata re publica gratulationem decrevistis. 35
21 Sit Scipio clarus ille, cuius consilio atque virtute Hannibal in Africam redire atque [ex] Italia decedere

coactus est, ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infestissimas, Carthaginem Numantiamque, delevit, habeatur vir egregius Paulus ille, cuius currum rex potentissimus quondam et nobilissimus Perses honestavit, sit aeterna gloria Marius, qui bis Italiam obsidione et metu servitutis liberavit, anteponatur omnibus Pompeius, cuius res gestae atque virtutes isdem quibus solis cursus regionibus ac terminis continentur; erit profecto inter horum laudes aliquid loci nostrae gloriae, nisi forte maius est patefacere nobis provincias, quo exire possimus, quam curare, ut etiam illi, qui absunt, habeant, quo victores revertantur. Quamquam est uno loco condicio melior externae victoriae quam domesticae, quod hostes alienigenae aut oppressi serviunt aut recepti [in amicitiam] beneficio se obligatos putant; qui autem ex numero civium dementia aliqua depravati hostes patriae semel esse coeperunt, eos cum a perniciē rei publicae reppuleris, nec vi coērcere nec beneficio placare possis. Quare mihi cum perditis civibus aeternum bellum susceptum esse video. Id ego vestro bonorumque omnium auxilio memoriaque tantorum periculorum, quae non modo in hoc populo, qui servatus est, sed in omnium gentium sermonibus ac mentibus semper haerebit, a me atque a meis facile propulsari posse confido. Neque ulla profecto tanta vis reperietur, quae coniunctionem vestram equitumque Romanorum et tantam conspiracyonem bonorum omnium confringere et labefactare possit.

Quae cum ita sint, pro imperio, pro exercitu, pro provincia, quam neglexi, pro triumpho ceterisque laudis insignibus, quae sunt a me propter urbis vestraeque salutis custodiam repudiata, pro clientelis hospitibusque provincialibus, quae tamen urbanis opibus non minore labore tueor quam comparo, pro his igitur omnibus rebus, pro meis in vos singularibus studiis proque hac, quam perspicitis, ad conservandam rem publicam

diligentia nihil a vobis nisi huius temporis totiusque
 mei consulatus memoriam postulo; quae dum erit in
 vestris fixa mentibus, tutissimo me muro saeptum
 esse arbitror. Quodsi meam spem vis improborum
 fefellerit atque superaverit, commendo vobis parvum ⁵
 meum filium, cui profecto satis erit praesidii non
 solum ad salutem, verum etiam ad dignitatem, si eius,
 qui haec omnia suo solius periculo conservarit, illum
²⁴ filium esse memineritis. Quapropter de summa salute
 vestra populiue Romani, de vestris coniugibus ac ¹⁰
 liberis, de aris ac focis, de fanis atque templis, de
 totius urbis tectis ac sedibus, de imperio ac libertate,
 de salute Italiae, de universa re publica decernite dili-
 genter, ut instituistis, ac fortiter. Habetis eum con-
 sulem, qui et parere vestris decretis non dubitet et ¹⁵
 ea, quae statueritis, quoad vivet, defendere et per se
 ipsum praestare possit.

M. TULLI CICERONIS

PRO L. MURENA ORATIO.

ARGUMENTUM.

Comitiis consularibus, quae M. Cicero anno p. u. c. 691 habuit, D. Iunius Silanus et L. Licinius Murena facti erant, repulsam tulerant L. Sergius Catilina et Servius Sulpicius, quorum Catilina vi atque caede vindictam de patria sumere statuit, Sulpicius iure consultus iure potius ac legibus competitor, qui vicerat, ulcisci voluit. Ille igitur in perniciem suam ruit, Sulpicius L. Murenam de ambitu accusavit subscriptoribus M. Catone, Cn. Postumio, Servio Sulpicio adolescente. Acta causa est mense Novembri anni p. u. c. 691, cum Catilina bellum iam gereret. Defendit Murenam una cum Q. Hortensio et M. Crasso M. Cicero, qui admirabili urbanitate extremo loco dixit ac peroravit. L. Murena absolutus et anno post consul factus est.

Quod precatus a dis immortalibus sum, iudices, ¹
more institutoque maiorum illo die, quo auspicato ¹
comitiis centuriatis L. Murenam consulem renuntiavi,
ut ea res mihi, fidei magistratuique meo, populo ple-
⁵bique Romanae bene atque feliciter eveniret, idem
precor ab isdem dis immortalibus ob eiusdem hominis
consulatum una cum salute obtinendum, et ut vestrae
mentes atque sententiae cum populi Romani volun-
tatibus suffragiisque consentiant eaque res vobis po-
¹⁰puloque Romano pacem, tranquillitatem, otium con-

cordiamque adferat. Quodsi illa sollemnis comitiorum precatio consularibus auspiciis consecrata tantam habet in se vim et religionem, quantam rei publicae dignitas postulat, idem ego sum precatus, ut eis quoque hominibus, quibus hic consulatus me rogante datus esset, 5
2 ea res fauste, feliciter prospereque eveniret. Quaecum ita sint, iudices, et cum omnis deorum immortalium potestas aut translata sit ad vos aut certe communicata vobiscum, idem consulem vestrae fidei commendat, qui antea dis immortalibus commendavit, 10 ut eiusdem hominis voce et declaratus consul et defensus beneficium populi Romani cum vestra atque omnium civium salute tueatur.

Et quoniam in hoc officio studium meae defensionis ab accusatoribus atque etiam ipsa susceptio 15 causae reprehensa est, antequam pro L. Murena dicere instituo, pro me ipso pauca dicam, non quo mihi potior hoc quidem in tempore sit officii mei quam huiusce salutis defensio, sed ut meo facto vobis probato maiore auctoritate ab huius honore, fama 20 fortunisque omnibus inimicorum impetus propulsare possim.

2
3 Et primum M. Catoni vitam ad certam rationis normam derigenti et diligentissime perpendenti momenta officiorum omnium de officio meo respondebo. 25 Negat fuisse rectum Cato me et consulem et legis ambitus latorem et tam severe gesto consulatu causam L. Murenæ attingere. Cuius reprehensio me vehementer movet, non solum ut vobis, iudices, quibus maxime debeo, verum etiam ut ipsi Catoni, gravis- 30 simo atque integerrimo viro, rationem facti mei probeam. A quo tandem, M. Cato, est aequius consulem defendi quam a consule? Quis mihi in re publica potest aut debet esse coniunctior quam is, cui res publica a me in manum traditur sustinenda magnis meis 35 laboribus et periculis sustentata? Quodsi in iis rebus repetendis, quae Mancipi sunt, is periculum iudicii

praestare debet, qui se nexu obligavit, profecto etiam rectius in iudicio consulis designati is potissimum consul, qui consulem declaravit, auctor beneficii populi Romani defensorque periculi esse debebit. Ac si, ut 4
5 non nullis in civitatibus fieri solet, patronus huic causae publice constitueretur, is potissimum summo honore adfecto defensor daretur, qui eodem honore praeditus non minus adferret ad dicendum auctoritatis quam facultatis. Quodsi *e* portu solventibus ii, qui
10 iam in portum ex alto invehuntur, praecipere summo studio solent et tempestatum rationem et praedonum et locorum, quod natura fert, ut eis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingre-
diantur, quo tandem me esse animo oportet prope
15 iam ex magna iactatione terram videntem in hunc, cui video maximas rei publicae tempestates esse subeundas? Quare, si est boni consulis non solum videre, quid agatur, verum etiam providere, quid futurum sit, ostendam alio loco, quantum salutis
20 communis intersit duos consules in re publica Kalendis Ianuariis esse. Quod si ita est, non tam me officium 5
debit ad hominis amici fortunas quam res publica consulem ad communem salutem defendendam vocare. Nam quod legem de ambitu tuli, certe ita tuli, ut 3
25 eam, quam mihimet ipsi iam pridem tuleram de civium periculis defendendis, non abrogarem. Etenim, si largitionem factam esse confiterer idque recte factum esse defenderem, facerem improbe, etiamsi alius legem tulisset; cum vero nihil commissum contra legem esse
30 defendam, quid est, quod meam defensionem latio legis impediat? At negat esse eiusdem severitatis Catilinam 6
exitium rei publicae intra moenia molientem verbis et paene imperio ex urbe expulisse et nunc pro L. Murena dicere. Ego autem has partis lenitatis et
35 misericordiae, quas me natura ipsa docuit, semper egi libenter, illam vero gravitatis severitatisque personam non appetivi, sed ab re publica mihi impositam sus-

tinui, sicut huius imperii dignitas in summo periculo civium postulabat. Quodsi tum, cum res publica vim et severitatem desiderabat, vici naturam et tam vehemens fui, quam cogebar, non quam volebam, nunc cum omnes me causae ad misericordiam atque ad humanitatem vocent, quanto tandem studio debeo naturae meae consuetudinique servire? Ac de officio defensionis meae ac de ratione accusationis tuae fortasse etiam alia in parte orationis dicendum nobis erit.

- 7 Sed me, iudices, non minus hominis sapientissimi atque ornatissimi, Ser. Sulpici, conquestio quam Catonis accusatio commovebat, qui gravissime et acerbissime ferre se dixit me familiaritatis necessitudinique oblitum causam L. Murenæ contra se defendere. Huic ego, iudices, satis facere cupio vosque adhibere arbitros. Nam cum grave est vere accusari in amicitia, tum, etiam si falso accuseris, non est neglegendum. Ego, Ser. Sulpici, me in petitione tua tibi omnia studia atque officia pro nostra necessitudine et debuisse confiteor et praestitisse arbitror. Nihil tibi consulatum petenti a me defuit, quod esset aut ab amico aut a gratioso aut a consule postulandum. Abiit illud tempus; mutata ratio est. Sic existimo, sic mihi persuadeo, me tibi contra honorem L. Murenæ, quantum tu a me postulare ausus sis, tantum debuisse, 8 contra salutem nihil debere. Neque enim, si tibi tum, cum peteres consulatum, adfui, nunc cum Murenam ipsum petas, adiutor eodem pacto esse debeo. Atque hoc non modo [non] laudari, sed ne concedi quidem potest, ut amicis nostris accusantibus non etiam 4 alienissimos defendamus. Mihi autem cum Murena, iudices, et magna et vetus amicitia est, quae in capitis dimicatione a Ser. Sulpicio non idcirco obruetur, quod ab eodem in honoris contentione superata est. Quae si causa non esset, tamen vel dignitas hominis vel honoris eius, quem adeptus est, amplitudo summae mihi superbiae crudelitatisque famam inussisset, si

hominis et suis et populi Romani ornamentis amplissimi causam tanti periculi repudiassem. Neque enim iam mihi licet neque est integrum, ut meum laborem hominum periculis sublevandis non impertiam. Nam
 5 cum praemia mihi tanta pro hac industria sint data, quanta antea nemini, † sic et si ceperis eos, cum adeptus sis, deponere, esset hominis et astuti et ingrati. Quodsi licet desinere, si te auctore possum, si
 10 nulla inertiae, nulla superbiae [turpitudine], nulla inhumanitatis culpa suscipitur, ego vero libenter desino. Sin autem fuga laboris desidiam, repudiatio supplicum superbiam, amicorum neglectio improbitatem coarguit, nimirum haec causa est eius modi, quam nec industrius quisquam nec misericors nec officiosus deserere
 15 possit. Atque huiusce rei coniecturam de tuo ipsius studio, Servi, facillime ceperis. Nam si tibi necesse putas etiam adversariis amicorum tuorum de iure consulentibus respondere, et si turpe existimas te advocato illum ipsum, quem contra veneris, causa cadere,
 20 noli tam esse iniustus, ut, cum tui fontes vel inimicis tuis pateant, nostros etiam amicis putes clausos esse oportere. Etenim, si me tua familiaritas ab hac causa
 10 removisset, et si hoc idem Q. Hortensio, M. Crasso, clarissimis viris, si item ceteris, a quibus intellego
 25 tuam gratiam magni aestimari, accidisset, in ea civitate consul designatus defensorem non haberet, in qua nemini umquam infimo maiores nostri patronum deesse voluerunt. Ego vero, iudices, ipse me existimarem nefarium, si amico, crudelem, si misero, superbum, si
 30 consuli defuissem. Quare, quod dandum est amicitiae, large dabitur a me, ut tecum agam, Servi, non secus ac si meus esset frater, qui mihi est carissimus, isto in loco; quodtribuendum est officio, fidei, religioni, id ita moderabor, ut meminerim me contra amici
 35 studium pro amici periculo dicere.

Intellego, iudices, tris totius accusationis partis
 fuisse, et earum unam in reprehensione vitae, alteram

- in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus
esse versatam. Atque harum trium partium prima
illa, quae gravissima debebat esse, ita fuit infirma et
levis, ut illos lex magis quaedam accusatoria quam
vera male dicendi facultas de vita L. Murenæ dicere 5
aliquid coëgerit. Obiecta est enim Asia; quae ab hoc
non ad voluptatem et luxuriam expetita est, sed in
militari labore peragrata. Qui si adulescens patre
suo imperatore non meruisset, aut hostem aut patris
imperium timuisse aut a parente repudiatus videretur. 10
An, cum sedere in equis triumphantium praetextati
potissimum filii soleant, huic donis militaribus patris
triumphum decorare fugiendum fuit, ut rebus com-
muniter gestis paene simul cum patre triumpharet?
- 12 Hic vero, iudices, et fuit in Asia et viro fortissimo, 15
parenti suo, magno adiumento in periculis, solacio in
laboribus, gratulationi in victoria fuit. Et si habet
Asia suspicionem luxuriae quandam, non Asiam num-
quam vidisse, sed in Asia continenter vixisse laudan-
dum est. Quam ob rem non Asiae nomen obiciendum 20
Murenæ fuit, ex qua laus familiae, memoria generi,
honus et gloria nomini constituta est, sed aliquod aut
in Asia susceptum aut ex Asia deportatum flagitium
ac dedecus. Meruisse vero stipendia in eo bello, quod
tum populus Romanus non modo maximum, sed etiam 25
solum gerebat, virtutis, patre imperatore libentissime
meruisse pietatis, finem stipendiorum patris victoriam
ac triumphum fuisse felicitatis fuit. Maledicto quidem
idcirco nihil in hisce rebus loci est, quod omnia laus
occupavit. 30
- 6 Saltatorem appellat L. Murenam Cato. Maledictum
13 est, si vere obicitur, vehementis accusatoris, sin falso,
maledici conviciatoris. Quare, cum ista sis auctoritate,
non debes, Marce, arripere maledictum ex trivio aut
ex scurrarum aliquo convicio neque temere consulem 35
populi Romani saltatorem vocare, sed circumspicere,
quibus praeterea vitiis adfectum esse necesse sit eum,

cui vere istud obici possit. Nemo enim fere saltat sobrius, nisi forte insanit, neque in solitudine neque in convivio moderato atque honesto. Tempestivi convivii, amoeni loci, multarum deliciarum comes est extrema saltatio. Tu mihi arripis hoc, quod necesse est omnium vitiorum esse postremum, relinquis illa, quibus remotis hoc vitium omnino esse non potest? Nullum turpe convivium, non amor, non commissatio, non libido, non sumptus ostenditur, et, cum ea non reperiantur, quae voluptatis nomen habent, quamquam vitiosa sunt, in quo ipsam luxuriam reperire non potes, in eo te umbram luxuriae reperturum putas? Nihil igitur in vitam L. Murenæ dici potest, nihil, inquam, omnino, iudices. Sic a me consul designatus defenditur, ut eius nulla fraus, nulla avaritia, nulla perfidia, nulla crudelitas, nullum petulans dictum in vita proferatur. Bene habet; iacta sunt fundamenta defensionis. Non dum enim nostris laudibus, quibus utar postea, sed prope inimicorum confessione virum bonum atque integrum hominem defendimus. Quo constituto facilius est mihi aditus ad contentionem dignitatis, quae pars altera fuit accusationis.

Summam video esse in te, Ser. Sulpici, dignitatem generis, integritatis, industriae ceterorumque ornamentorum omnium, quibus fretum ad consulatus petitionem adgredi par est. Paria cognosco esse ista in L. Murena, atque ita paria, ut neque ipse dignitate a te vinci potuerit neque te dignitate superarit. Contempsisti L. Murenæ genus, extulisti tuum. Quo loco si tibi hoc sumis, nisi qui patricius sit, neminem bono esse genere natum, facis, ut rursus plebes in Aventinum sevocanda esse videatur. Sin autem sunt amplae et honestae familiae plebeiae, et proavus L. Murenæ et avus praetor fuit, et pater cum amplissime atque honestissime ex praetura triumphasset, hoc faciliorem huic gradum consulatus adipiscendi reliquit, quod is iam patri debitus a filio petebatur. Tua vero

nobilitas, Ser. Sulpici, tametsi summa est, tamen hominibus literatis et historicis est notior, populo vero et suffragatoribus obscurior. Pater enim fuit equestri loco, avus nulla inlustri laude celebratus. Itaque non ex sermone hominum recenti, sed ex annalium vetustate eruenda memoria est nobilitatis tuae. Quare ego te semper in nostrum numerum adgregare soleo, quod virtute industriaque perfecisti, ut, cum equitis Romani esses filius, summa tamen amplitudine dignus putarere. Nec mihi unquam minus in Q. Pompeio, novo homine et fortissimo viro, virtutis esse visum est quam in homine nobilissimo, M. Aemilio. Etenim eiusdem animi atque ingenii est posteris suis, quod Pompeius fecit, amplitudinem nominis, quam non acceperit, tradere et, ut Scaurus, memoriam prope intermortuam generis sua virtute renovare. Quamquam ego iam putabam, iudices, multis viris fortibus ne ignobilitas generis obiceretur, meo labore esse perfectum, qui non modo Curiis, Catonibus, Pompeiis, antiquis illis fortissimis viris, [novis hominibus,] sed his recentibus, Mariis et Didiis et Caeliis, commemorandis iacebant. Cum vero ego tanto intervallo claustra ista nobilitatis refregissem, ut aditus ad consulatum posthac, sicut apud maiores nostros fuit, non magis nobilitati quam virtuti pateret, non arbitrabar, cum ex familia vetere et inlustri consul designatus ab equitis Romani filio consule defenderetur, de generis novitate accusatores esse dicturos. Etenim mihi ipsi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbisimo atque audacissimo, altero modestissimo atque optimo viro, peterem; superavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Quodsi id crimen homini novo esse deberet, profecto mihi neque inimici neque invidi defuissent. Omittamus igitur de genere dicere, cuius est magna in utroque dignitas; videamus cetera.

‘Quaesturam una petiit, et sum ego factus prior.’

Non est respondendum ad omnia. Neque enim vestrum

quemquam fugit, cum multi pares dignitate fiant, unus autem primum *locum* solus possit obtinere, non eundem esse ordinem dignitatis et renuntiationis, propterea quod renuntiatio gradus habeat, dignitas autem sit persaepe eadem omnium. Sed quaestura utriusque prope modum pari momento sortis fuit. Habuit hic lege Titia provinciam tacitam et quietam, tu illam, cui, cum quaestores sortiuntur, etiam adclamari solet, Ostiensem, non tam gratiosam et illustrem quam negotiosam et molestam. Consedit utriusque nomen in quaestura. Nullum enim vobis sors campum dedit, in quo excurrere virtus cognoscique posset. Reliqui temporis spatium in contentionem vocatur. Ab utroque dissimillima ratione tractatum est. Servius hic nobiscum hanc urbanam militiam respondendi, scribendi, cavendi plenam sollicitudinis ac stomachi secutus est; ius civile didicit, multum vigilavit, laboravit, praesto multis fuit, multorum stultitiam perpersus est, adrogantiam pertulit, difficultatem exorruit; vixit ad aliorum arbitrium, non ad suum. Magna laus et grata hominibus unum hominem elaborare in ea scientia, quae sit multis profutura. Quid Murena interea? Fortissimo et sapientissimo viro, summo imperatori legatus, L. Lucullo, fuit; qua in legatione duxit exercitum, signa contulit, manum conseruit, magnas copias hostium fudit, urbes partim vi, partim obsidione cepit, Asiam istam refertam et eandem delicatam sic obiit, ut in ea neque avaritiae neque luxuriae vestigium reliquerit, maximo in bello sic est versatus, ut hic multas res et magnas sine imperatore gesserit, nullam sine hoc imperator. Atque haec quamquam praesente L. Lucullo loquor, tamen ne ab ipso propter periculum nostrum concessam videamur habere licentiam fingendi, publicis litteris testata sunt omnia, quibus L. Lucullus tantum *huic* laudis impertit, quantum neque ambitiosus imperator neque invidus tribuere alteri in communicanda gloria debuit. Summa

in utroque est honestas, summa dignitas; quam ego, si mihi per Servium liceat, parem atque in eadem laude ponam. Sed non licet; agitat rem militarem, insectatur totam hanc legationem, assiduitatis et operarum harum cotidianarum putat esse consulatum. 5
'Apud exercitum mihi fueris', inquit, 'tot annos, forum non attigeris; afueris tam diu et, cum longo intervallo veneris, cum his, qui in foro habitaverint, de dignitate contendas?' Primum ista nostra assiduitas, Servi, nescis quantum interdum adferat hominibus fastidii, 10 quantum satietatis. Mihi quidem vehementer expedit positam in oculis esse gratiam; sed tamen ego mei satietatem magno meo labore superavi et tu item fortasse; verum tamen utrique nostrum desiderium
22 nihil obfuisse. Sed ut hoc omisso ad studiorum 15 atque artium contentionem revertamur, qui potes dubitare, quin ad consulatum adipiscendum multo plus adferat dignitatis rei militaris quam iuris civilis gloria? Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas, ille, ut eo, quo intendit, mature cum exercitu perve- 20 niat; te gallorum, illum buccinarum cantus exsuscitat; tu actionem instituis, ille aciem instruit; tu caves, ne tui consultores, ille, ne urbes aut castra capiantur; ille tenet [et scit], ut hostium copiae, tu, ut aquae pluviae arceantur; ille exercitatus est in propagandis 25 finibus, tu in regendis. Ac nimirum (dicendum est enim, quod sentio) rei militaris virtus praestat ceteris
10 omnibus. Haec nomen populo Romano, haec huic urbi aeternam gloriam peperit, haec orbem terrarum parere huic imperio coëgit; omnes urbanae res, omnia 30 haec nostra praeclara studia et haec forensis laus et industria latent in tutela ac praesidio bellicae virtutis. Simul atque increpuit suspicio tumultus, artes ilico nostrae conticescunt.
23 Et quoniam mihi videris istam scientiam iuris 35 tamquam filiolum osculari tuam, non patiar te in tanto errore versari, ut istud nescio quid, quod tanto

opere dilexisti, praeclarum aliquid esse arbitrere. Aliis
 ego te virtutibus, continentiae, gravitatis, iustitiae,
 fidei, ceteris omnibus, consulatu et omni honore semper
 dignissimum iudicavi; quod quidem ius civile didicisti,
 5 non dicam operam perdidisti, sed illud dicam, nullam
 esse in ista disciplina munitam ad consulatum viam.
 Omnes enim artes, quae nobis populi Romani studia
 concilient, et admirabilem dignitatem et pergratam
 utilitatem debent habere. Summa dignitas est in iis, 11
 10 qui militari laude antecellunt; omnia enim, quae sunt
 in imperio et in statu civitatis, ab his defendi et fir-
 mari putantur; summa etiam utilitas, siquidem eorum
 consilio et periculo cum re publica, tum etiam nostris
 rebus perfrui possumus. Gravis etiam illa est et
 15 plena dignitatis [dicendi] facultas, quae saepe valuit
 in consule deligendo, posse consilio atque oratione et
 senatus et populi et eorum, qui res iudicant, mentes
 permovere. Quaeritur consul, qui dicendo non num-
 quam comprimat tribunicios furores, qui concitatum
 20 populum flectat, qui largitioni resistat. Non mirum,
 si ob hanc facultatem homines saepe etiam non no-
 biles consulatum consecuti sunt, praesertim cum haec
 eadem res plurimas gratias, firmissimas amicitias,
 maxima studia pariat. Quorum in isto vestro arti-
 25 ficio, Sulpici, nihil est. Primum dignitas in tam tenui 25
 scientia non potest esse; res enim sunt parvae, prope
 in singulis litteris atque interpunctionibus verborum
 occupatae. Deinde, etiamsi quid apud maiores nostros
 fuit in isto studio admirationis, id enuntiatis vestris
 30 mysteriis totum est contemptum et abiectum. Posset
 agi lege necne, pauci quondam sciebant; fastos enim
 vulgo non habebant. Erant in magna potentia, qui
 consulebantur; a quibus etiam dies tamquam a Chal-
 daeis petebatur. Inventus est scriba quidam, Cn.
 35 Flavius, qui cornicum oculos confixerit et singulis
 diebus ediscendis fastos populo proposuerit et ab ipsis
 capsis iuris consultorum sapientiam compilarit. Itaque

irati illi, quod sunt veriti, ne dierum ratione pervulgata et cognita sine sua opera lege *agi* posset, verba quaedam composuerunt, ut omnibus in rebus ipsi interessent. Cum hoc fieri bellissime posset: 'Fundus Sabinus meus est.' 'Immo meus', deinde iudicium, noluerunt. 'FUNDUS', inquit, 'QUI EST IN AGRO, QUI SABINUS VOCATUR.' Satis verbose; cedo quid postea? 'EUM EGO EX IURE QUIRITIMUM MEUM ESSE AIO.' Quid tum? 'INDE IBI EGO TE EX IURE MANUM CONCERTUM VOCO.' Quid huic tam loquaciter litigioso responderet ille, unde petebatur, non habebat. Transit idem iuris consultus tibicinis Latini modo. 'UNDE TU ME', inquit, 'EX IURE MANUM CONCERTUM VOCASTI, INDE IBI EGO TE REVOCO.' Praetor interea ne pulchrum se ac beatum putaret atque aliquid ipse sua sponte loqueretur, ei quoque carmen compositum est cum ceteris rebus absurdum, tum vero in illo: 'SUIS UTRISQUE SUPERSTITIBUS PRAESENTIBUS ISTAM VIAM DICO; ITE VIAM.' Praesto aderat sapiens ille, qui inire viam doceret. 'REDITE VIAM.' Eodem duce redibant. Haec iam tum apud illos barbatos ridicula, credo, videbantur, homines, cum recte atque in loco constitissent, iuberi abire, ut, unde abissent, eodem statim redirent. Isdem ineptiis fucata sunt illa omnia: 'QUANDO TE IN IURE CONSPICIO' et haec [sed]: 'ANNE TU DICIS, QUA EX CAUSA VINDICAVERIS?' Quae dum erant occulta, necessario ab eis, qui ea tenebant, petebantur; postea vero pervulgata atque in manibus iactata et excussa inanissima prudentiae reperta sunt, fraudis autem et stultitiae plenissima. Nam, cum permulta praeclare legibus essent constituta, ea iure consultorum ingeniis pleraque corrupta ac depravata sunt. Mulieres omnes propter infirmitatem consilii maiores in tutorum potestate esse voluerunt; hi invenerunt genera tutorum, quae potestate mulierum continerentur. Sacra interire illi noluerunt; horum ingenio senes ad coëmptiones faciendas interimendorum sacrorum causa reperti sunt.

In omni denique iure civili aequitatem reliquerunt, verba ipsa tenuerunt, ut, quia in alicuius libris exempli causa id nomen invenerant, putarunt omnes mulieres, quae coëmptionem facerent, 'Gaias' vocari. Iam illud
 5 mihi quidem mirum videri solet, tot homines tam ingeniosos post tot annos etiam nunc statuere non potuisse, utrum 'diem tertium' an 'perendinum', 'iudicem' an 'arbitrum', 'rem' an 'litem' dici deberet. Itaque, ut dixi, dignitas in ista scientia con-
 10 sularis numquam fuit, quae tota ex rebus fictis commenticiisque constaret, gratiae vero multo etiam minus. Quod enim omnibus patet et aequè promptum est mihi et adversario meo, id esse gratum nullo pacto potest. Itaque non modo beneficii collocandi
 15 spem, sed etiam illud, quod aliquando fuit, 'LICET CONSULERE?' iam perdidistis. Sapiens existimari nemo potest in ea prudentia, quae neque extra Romam usquam neque Romae rebus prolatis quicquam valet. Peritus ideo haberi nemo potest, quod in eo, quod
 20 sciunt omnes, nullo modo possunt inter se discrepare. Difficilis autem res ideo non putatur, quod et per paucis et minime obscuris litteris continetur. Itaque, si mihi, homini vehementer occupato, stomachum moveritis, triduo me iuris consultum esse profitebor.
 25 Etenim, quae de scripto aguntur, scripta sunt omnia, neque tamen quicquam tam anguste scriptum est, quo ego non possim 'QUA DE RE AGITUR' addere; quae consuluntur autem, minimo periculo respondentur. Si id, quod oportet, responderis, idem videre respondisse
 30 quod Servius; sin aliter, etiam controversum ius nosse et tractare videre. Quapropter non solum illa gloria
 29 militaris vestris formulis atque actionibus anteponenda est, verum etiam dicendi consuetudo longe et multum isti vestrae exercitationi ad honorem antecellit. Ita-
 35 que mihi videntur plerique initio multo hoc maluisse, post, cum id adsequi non potuissent, istuc potissimum sunt delapsi. Ut aiunt in Graecis artificibus eos

auloedos esse, qui citharoedi fieri non potuerint, sic nos videmus, qui oratores evadere non potuerint, eos ad iuris studium devenire. Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas, summa autem gratia. Etenim a vobis salubritas quaedam, ab iis, qui dicunt, salus 5 ipsa petitur. Deinde vestra responsa atque decreta et evertuntur saepe dicendo et sine defensione oratoris firma esse non possunt. In qua si satis profecissem, parcius de eius laude dicerem; nunc nihil de me dico, sed de iis, qui in dicendo magni sunt aut fuerunt. 10

14 Duae sunt artes, quae possint locare homines in
30 amplissimo gradu dignitatis, una imperatoris, altera oratoris boni. Ab hoc enim pacis ornamenta retinentur, ab illo belli pericula repelluntur. Ceterae tamen virtutes ipsae per se multum valent, iustitia, 15 fides, pudor, temperantia; quibus te, Servi, excellere omnes intellegunt. Sed nunc de studiis ad honorem adpositis, non de insita cuiusque virtute disputo. Omnia ista nobis studia de manibus excutiantur, simul atque aliqui motus novus bellicum canere coëgit. 20 Etenim, ut ait ingeniosus poëta et auctor valde bonus, 'proeliis promulgatis pellitur e medio' non solum ista vestra verbosa simulatio prudentiae, sed etiam ipsa illa domina rerum, 'sapientia; vi geritur res, spernitur orator' non solum odiosus in dicendo ac 25 loquax, verum etiam 'bonus; horridus miles amatur', vestrum vero studium totum iacet. 'Non ex iure manum consertum, sed ferro', inquit, 'rem repetunt'. Quod si ita est, cedat, opinor, Sulpici, forum castris, otium militiae, stilus gladio, umbra 30 soli; sit denique in civitate ea prima res, propter quam ipsa est civitas omnium princeps.

31 Verum haec Cato nimium nos nostris verbis magna facere demonstrat et oblitos esse bellum illud omne Mithridaticum cum mulierculis esse gestum. Quod 35 ego longe secus existimo, iudices; deque eo pauca disseram; neque enim causa in hoc continetur. Nam

si omnia bella, quae cum Graecis gessimus, contemnenda sunt, derideatur de rege Pyrrho triumphus M. Curi, de Philippo T. Flaminini, de Aetolis M. Fulvi, de rege Perse L. Pauli, de Pseudophilippo Q. Metelli,
5 de Corinthiis L. Mummi. Sin haec bella gravissima victoriaeque eorum bellorum clarissimae fuerunt, cur Asiaticae nationes atque ille a te hostis contemnitur? Atqui ex veterum rerum monumentis vel maximum bellum populum Romanum cum [rege] Antiocho gessisse video; cuius belli victor L. Scipio aequa parta
10 cum P. fratre gloria, quam laudem ille Africa oppressa cognomine ipso prae se ferebat, eandem hic sibi ex Asiae nomine adsumpsit. Quo quidem in bello 32 virtus enituit egregia M. Catonis, proavi tui; quo ille, cum esset, ut ego mihi statuo, talis, qualem te esse video, numquam [cum Scipione] esset profectus, si cum mulierculis bellandum arbitraretur. Neque vero cum P. Africano senatus egisset, ut legatus fratri proficisceretur, cum ipse paulo ante Hannibale ex Italia
20 expulso, ex Africa eiecto, Carthagine oppressa maximis periculis rem publicam liberasset, nisi illud grave bellum et vehemens putaretur. Atqui si diligenter, 15 quid Mithridates potuerit et quid effecerit et qui vir fuerit, consideraris, omnibus regibus, quibuscum populus Romanus bellum gessit, hunc regem nimirum antepones; quem L. Sulla maximo et fortissimo exercitu, pugnax et acer et non rudis imperator, ut aliud nihil dicam, cum bello invectum totam in Asiam cum pace dimisit; quem L. Murena, pater huiusce, vehementissime vigilantissimeque vexatum repressum magna ex
30 parte, non oppressum reliquit; qui rex sibi aliquot annis sumptis ad confirmandas rationes et copias belli tantum spe conatuque valuit, ut se Oceanum cum Ponto, Sertori copias cum suis coniuncturum putaret.
35 Ad quod bellum duobus consulibus ita missis, ut alter 33 Mithridatem persequeretur, alter Bithyniam tueretur, alterius res et terra et mari calamitosae vehementer

et opes regis et nomen auxerunt; L. Luculli vero res tantae extiterunt, ut neque maius bellum commemorari possit neque maiore consilio et virtute gestum. Nam, cum totius impetus belli ad Cyzicenorum moenia constitisset eamque urbem sibi Mithridates Asiae ianuam fore putasset, qua effracta et revulsa tota pateret provincia, perempta *ita* a Lucullo haec sunt omnia, ut *et* urbs fidelissimorum sociorum defenderetur et omnes copiae regis diuturnitate obsessionis consumerentur. Quid? illam pugnam navalem ad Tenedum, cum tento cursu acerrimis ducibus hostium classis Italiam spe atque animis inflata peteret, mediocri certamine et parva dimicatione commissam arbitraris? Mitto proelia, praetereo oppugnationes oppidorum; expulsus regno tandem aliquando tantum tamen consilio atque auctoritate valuit, ut sibi rege Armeniorum adiuncto novis opibus copiisque *bellum* renovarit. Ac, si mihi nunc de rebus gestis esset nostri exercitus imperatorisque dicendum, plurima et maxima proelia commemorare possem; sed non id agimus. Hoc dico: Si bellum hoc, si hic hostis, si ille rex contemnendus fuisset, neque tanta cura senatus et populus Romanus suscipiendum putasset neque tot annos gessisset neque tanta gloria L. Lucullus, neque vero eius belli conficiendi negotium tanto studio populus Romanus ad Cn. Pompeium detulisset. Cuius ex omnibus pugnis, quae sunt innumera- biles, vel acerrima mihi videtur illa, quae cum rege commissa est et summa contentione pugnata. Qua ex pugna cum se ille eripuisset et Bosphorum confu- gisset, quo exercitus adire non posset, etiam in extrema fortuna et fuga nomen tamen retinuit regium. Itaque ipse Pompeius regno possesso ex omnibus oris ac notis sedibus hoste pulso tamen tantum in unius anima posuit, ut, cum omnia, quae ille tenuerat, adierat, sperarat, victoria possideret, tamen non ante, quam illum vita expulit, bellum confectum iudicarit. Hunc tu hostem, Cato, contemnis, quocum per tot

annos tot proeliis tot imperatores bella gesserunt, cuius expulsi et eiecti vita tanti aestimata est, ut morte eius nuntiata denique bellum confectum arbitraretur? Hoc igitur in bello L. Murenam legatum
 5 fortissimi animi, summi consilii, maximi laboris cognitum esse defendimus, et hanc eius operam non minus ad consulatum adipiscendum quam hanc nostram forensem industriam dignitatis habuisse.

At enim in praeturae petitione prior renuntiatus
 10 est Servius. Pergitisne vos tamquam ex syngrapha agere cum populo, ut, quem locum semel honoris cuipiam dederit, eundem reliquis honoribus debeat? Quod enim fretum, quem Euripum tot motus, tantas,
 15 tam varias habere putatis agitationes commutationesque fluctuum, quantas perturbationes et quantos aestus habet ratio comitiorum? Dies intermissus aut nox interposita saepe perturbat omnia, et totam opinionem parva non numquam commutat aura rumoris. Saepe etiam sine ulla aperta causa fit aliud, atque existi-
 20 maris, ut non numquam ita factum esse etiam populus admiretur, quasi vero non ipse fecerit. Nihil
 36 est incertius vulgo, nihil obscurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione tota comitiorum. Quis L. Philippum summo ingenio, opera, gratia, nobilitate a M. Herennio superari posse arbitratus est? quis Q. Catulum humanitate, sapientia, integritate antecellentem a Cn. Mallio? quis M. Scaurum, hominem gravissimum, civem egregium, fortissimum senatorem, a Q. Maximo? Non modo horum nihil ita fore putatum est, sed ne
 30 cum esset factum quidem, quare ita factum esset, intellegi potuit. Nam, ut tempestates saepe certo aliquo caeli signo commoventur, saepe improvise nulla ex certa ratione obscura aliqua ex causa excitantur, sic in hac comitiorum tempestate populari saepe in-
 35 tellegas, quo signo commota sit, saepe ita obscura est, ut casu excitata esse videatur. Sed tamen si est
 18 reddenda ratio, duae res vehementer in praetura desi- 37

deratae sunt, quae ambae in consulatu multum Murenarum profuerunt, una expectatio muneris, quae et rumore non nullo et studiis sermonibusque competitorum creverat, altera, quod ii, quos in provincia ac legatione omnis et liberalitatis et virtutis suae testis habuerat, nondum decesserant. Horum utrumque ei fortuna ad consulatus petitionem reservavit. Nam et L. Luculli exercitus, qui ad triumphum convenerat, idem comitiis L. Murenarum praesto fuit, et munus amplissimum, quod petitio praeturarum desiderarat, praetura restituit. Num tibi haec parva videntur adiumenta et subsidia consulatus, voluntas militum? quae cum per se valet multitudine, cum apud suos gratia, tum vero in consule declarando multum etiam apud universum populum Romanum auctoritatis habet suffragatio militaris; imperatores enim comitiis consularibus, non verborum interpretes deliguntur. Quare gravis est illa oratio: 'Me saucium recreavit, me praeda donavit; hoc duce castra cepimus, signa contulimus; numquam iste plus militi laboris imposuit, quam sibi sumpsit ipse, cum fortis, tum etiam felix.' Hoc quanti putas esse ad famam hominum ac voluntatem? Etenim, si tanta illis comitiis religio est, ut adhuc semper omen valuerit praerogativum, quid mirum est in hoc felicitatis famam sermonemque valuisse?

19 Sed si haec leviora ducis, quae sunt gravissima, et hanc urbanam suffragationem militari anteponis, noli ludorum huius elegantiam et scaenarum magnificentiam valde contemnere; quae huic admodum profuerunt. Nam quid ego dicam populum ac vulgus imperitorum ludis magno opere delectari? Minus est mirandum. Quamquam huic causae id satis est; sunt enim populi ac multitudinis comitia. Quare, si populo ludorum magnificentia voluptati est, non est mirandum eam L. Murenarum apud populum profuisse.

39 Sed si nosmet ipsi, qui et ab delectatione communi

negotiis impedimur et in ipsa occupatione delectationes alias multas habere possumus, ludis tamen oblectamur et ducimur, quid tu admirare de multitudine indocta? L. Otho, vir fortis, meus necessarius, 40
 5 equestri ordini restituit non solum dignitatem, sed etiam voluptatem. Itaque lex haec, quae ad ludos pertinet, est omnium gratissima, quod honestissimo ordini cum splendore fructus quoque iucunditatis est restitutus. Quare delectant homines, mihi crede, ludi,
 10 etiam illos, qui dissimulant, non solum eos, qui fa- tentur; quod ego in mea petitione sensi. Nam nos quoque habuimus scaenam competitricem. Quodsi ego, qui trinos ludos aedilis feceram, tamen Antoni ludis commovebar, tibi, qui casu nullos feceras, nihil
 15 huius istam ipsam, quam inrides, argenteam scaenam adversatam putas?

Sed haec sane sint paria omnia, sit par forensis 41
 opera *militari*, militaris suffragatio urbanae, sit idem magnificentissimos et nullos umquam fecisse ludos;
 20 quid? in ipsa praetura nihilne existimas inter tuam et huius sortem interfuisse? Huius sors ea fuit, 20
 quam omnes tui necessarii tibi optabamus, iuris di- cundi; in qua gloriam conciliat magnitudo negotii, gratiam aequitatis largitio; qua in sorte sapiens prae-
 25 tor, qualis hic fuit, offensionem vitat aequabilitate decernendi, benivolentiam adiungit lenitate audiendi; egregia et ad consulatum apta provincia, in qua laus aequitatis, integritatis, facilitatis ad extremum ludorum voluptate concluditur. Quid tua sors? Tristis, atrox, 42
 30 quaestio peculatus ex altera parte lacrimarum et squaloris, ex altera plena catenarum atque indicum; cogendi iudices inviti, retinendi contra voluntatem; scriba damnatus, ordo totus alienus; Sullana gratificatio reprehensa, multi viri fortes et prope pars civitatis
 35 offensa [est]; lites severe aestimatae; cui placet, obli- viscitur, cui dolet, meminit. Postremo tu in provin- ciam ire noluisti. Non possum id in te reprehendere,

quod in me ipso et praetore et consule probavi. Sed tamen L. Murenæ provincia multas bonas gratias cum optima existimatione attulit. Habuit proficiscens dilectum in Umbria; dedit ei facultatem res publica liberalitatis, qua usus multas sibi tribus, quae municipiis Umbriae conficiuntur, adiunxit; ipsa autem in Gallia ut nostri homines desperatas iam pecunias exigent, aequitate diligentiaque perfecit. Tu interea Romae scilicet amicis praesto fuisti; fateor; sed tamen illud cogita, non nullorum amicorum studia minui 10 solere in eos, a quibus provincias contemni intellegant.

21 Et quoniam ostendi, iudices, parem dignitatem ad
43 consulatus petitionem, disparem fortunam provincialium negotiorum in Murena atque in Sulpicio fuisse, dicam iam apertius, in quo meus necessarius fuerit inferior, 15 Servius, et ea dicam vobis audientibus amisso iam tempore, quae ipsi soli re integra saepe dixi. Petere consulatum nescire te, Servi, persaepe tibi dixi; et in iis rebus ipsis, quas te magno et forti animo et agere et dicere videbam, tibi solitus sum dicere magis te 20 fortem accusatorem mihi videri quam sapientem candidatum. Primum accusandi terrores et minae, quibus tu cotidie uti solebas, sunt fortis viri, sed et populi opinionem a spe adipiscendi avertunt et amicorum studia debilitant. Nescio quo pacto semper hoc fit 25 (neque in uno aut altero animadversum est, sed iam in pluribus), simul atque candidatus accusationem meditari visus est, ut honorem desperasse videatur.

44 Quid ergo? acceptam iniuriam persequi non placet? Immo vehementer placet; sed aliud tempus est pe- 30 tendi, aliud persequendi. Petitorem ego, praesertim consulatus, magna spe, magno animo, magnis copiis et in forum et in campum deduci volo; non placet mihi inquisitio candidati praenuntia repulsae, non testium potius quam suffragatorum comparatio, non 35 minae magis quam blanditiae, non denuntiatio potius quam persalutatio, praesertim cum iam hoc novo more

omnes fere domos omnium concurrerent et ex vultu candidatorum coniecturam faciant, quantum quisque animi et facultatis habere videatur. 'Videsne tu illum 45 tristem, demissum? iacet, diffidit, abiecit hastas.'

5 Serpit hic rumor. 'Scis tu illum accusationem cogitare, inquirere in competitores, testis quaerere? Alium faciam, quoniam sibi hic ipse desperat.' Eius modi de candidato rumore amici intimi debilitantur, studia depouunt; aut statim rem abiciunt aut suam operam et 10 gratiam iudicio et accusationi reservant. Accedit 22 eodem, ut etiam ipse candidatus totum animum atque omnem curam, operam diligentiamque suam in petitione non possit ponere. Adiungitur enim accusationis cogitatio, non parva res, sed nimirum omnium ma-

15 xima. Magnum est enim te comparare ea, quibus possis hominem e civitate, praesertim non inopem neque infirmum, exturbare, qui et per se et per suos et vero etiam per alienos defendatur. Omnes enim ad pericula propulsanda concurrimus et, qui non aperte 20 inimici sumus, etiam alienissimis in capitis periculis amicissimorum officia et studia praestamus. Quare 46 ego expertus et petendi et defendendi et accusandi molestiam sic intellexi, in petendo studium esse acerrimum, in defendendo officium, in accusando laborem.

25 Itaque sic statuo, fieri nullo modo posse, ut idem accusationem et petitionem consulatus diligenter adornet atque instruat. Unum sustinere pauci possunt, utrumque nemo. Tu cum te de curriculo petitionis deflexisses animumque ad accusandum transtulisses, 30 si existimasti te utrique negotio satis facere posse, vehementer errasti. Quis enim dies fuit, posteaquam in istam accusandi denuntiationem ingressus es, quem tu non totum in ista ratione consumpseris? Legem 23 ambitus flagitasti, quae tibi non deerat; erat enim

35 severissime scripta Calpurnia. Gestus est mos et voluntati et dignitati tuae. Sed tota illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem reum, fortasse armasset;

47 petitioni vero refragata est. Poena gravior in plebem tua voce efflagitata est; commoti animi tenuiorum. Exilium in nostrum ordinem; concessit senatus postulationi tuae, sed non libenter duriores fortunae communi condicionem te auctore constituit. Morbi excu- 5 sationi poena addita est; voluntas offensa multorum, quibus aut contra valetudinis commodum laborandum est aut incommodo morbi etiam ceteri vitae fructus relinquendi. Quid ergo? haec quis tulit? Is, qui auctoritati senatus, voluntati tuae paruit, denique is 10 tulit, cui minime proderant. Illa, quae mea summa voluntate senatus frequens repudiavit, mediocriter adversata tibi esse existimas? Confusionem suffragiorum flagitasti, perrogationem legis Maniliae, aequationem gratiae, dignitatis, suffragiorum. Graviter homines 15 honesti atque in suis vicinitatibus et municipiis gratiosi tulerunt a tali viro esse pugnatum, ut omnes et dignitatis et gratiae gradus tollerentur. Idem editicios iudices esse voluisti, ut odia occulta civium, quae tacitis nunc discordiis continentur, in fortunas optimi 20 cuiusque erumperent. Haec omnia tibi accusandi viam muniebant, adipiscendi obsaepiebant.

(48) Atque ex omnibus illa plaga est iniecta petitioni tuae non tacente me maxima, de qua ab homine ingeniosissimo et copiosissimo, Q. Hortensio, multa gra- 25 vissime dicta sunt. Quo etiam mihi durior locus est dicendi datus, ut, cum ante me et ille dixisset et vir summa dignitate et diligentia et facultate dicendi, M. Crassus, ego in extremo non partem aliquam agerem causae, sed de tota re dicerem, quod mihi videretur. 30 Itaque in isdem rebus fere versor et, quoad possum, iudices, occurro vestrae satietati. Sed tamen, Servi, quam te securim putas iniecisse petitioni tuae, cum populum Romanum in eum metum adduxisti, ut pertimesceret, ne consul Catilina fieret, dum tu accusa- 35 tionem comparares deposita atque abiecta petitione? Etenim te inquirere videbant, tristem ipsum, maestos

amicos; observationes, testificationes, seductiones testium, secessiones subscriptorum animadvertabant, quibus rebus creta ipsa candidatorum obscurior evadere solet; Catilinam interea alacrem atque laetum, stipatum choro iuventutis, vallatum indicibus atque sicariis, inflatum cum spe militum, tum collegae mei, quem ad modum dicebat ipse, promissis, circumfluentem colonorum Arretinorum et Faesulanorum exercitu; quam turbam dissimillimo ex genere distinguebant homines percussi Sullani temporis calamitate. Vultus ipsius erat plenus furoris, oculi sceleris, sermo arrogantiae, sic ut ei iam exploratus et domi conditus consulatus videretur. Murenam contemnebat, Sulpicium accusatorem suum numerabat, non competitorem; ei vim denuntiabat, rei publicae minabatur. Quibus rebus qui timor bonis omnibus iniectus sit quantaque desperatio rei publicae, si ille factus esset, nolite a me commoneri velle; vosmet ipsi vobiscum recordamini. Meministis enim, cum illius nefarii gladiatoris voces percerebuisent, quas habuisse in contione domestica dicebatur, cum miserorum fidelem defensorem negasset inveniri posse nisi eum, qui ipse miser esset; integrorum et fortunatorum promissis saucios et miseros credere non oportere; quare, qui consumpta replere, erepta recuperare vellent, spectarent, quid ipse deberet, quid possideret, quid auderet; minime timidum et valde calamitosum esse oportere eum, qui esset futurus dux et signifer calamitosorum — tum igitur, his rebus auditis, meministis fieri senatus consultum referente me, ne postero die comitia haberentur, ut de his rebus in senatu agere possemus. Itaque postridie frequenti senatu Catilinam excitavi atque eum de his rebus iussi, si quid vellet, quae ad me adlatae essent, dicere. Atque ille, ut semper fuit apertissimus, non se purgavit, sed indicavit atque induit. Tum enim dixit duo corpora esse rei publicae, unum debile infirmo capite, alterum firmum sine capite; huic, si

ita de se meritum esset, caput se vivo non defuturum. Congemuit senatus frequens neque tamen satis severe pro rei indignitate decrevit; nam partim ideo fortes in decernendo non erant, quia nihil timebant, partim, quia timebant nimium. Erupit e senatu triumphans ⁵ gaudio, quem omnino vivum illinc exire non oportuerat, praesertim cum idem ille in eodem ordine paucis diebus ante Catoni, fortissimo viro, iudicium minitanti ac denuntianti respondisset, si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aqua, ¹⁰ ²⁶ sed ruina restincturum. His tum rebus commotus, ⁵² et quod homines iam tum coniuratos cum gladiis in campum deduci a Catilina sciebam, descendi in campum cum firmissimo praesidio fortissimorum virorum et cum illa lata insignique lorica, non quae me tege- ¹⁵ ret (etenim sciebam Catilinam non latus aut ventrem, sed caput et collum solere petere), verum ut omnes boni animadverterent et, cum in metu et periculo consulem viderent, id quod est factum, ad opem praesidiumque concurrerent. Itaque, cum te, Servi, remis- ²⁰ sio-rem in petendo putarent, Catilinam et spe et cupiditate inflammatum viderent, omnes, qui illam ab re publica pestem depellere cupiebant, ad Murenam se ⁵³ statim contulerunt. Magna est autem comitiis consularibus repentina voluntatum inclinatio, praesertim ²⁵ cum incubuit ad virum bonum et multis aliis adiumentis petitionis ornatum. Qui cum honestissimo patre atque maioribus, modestissima adulescentia, clarissima legatione, praetura probata in iure, grata in munere, ornata in provincia petisset diligenter, et ita ³⁰ petisset, ut neque minanti cederet neque cuiquam minaretur, huic mirandum est magno adiumento Catilinae subitam spem consulatus adipiscendi fuisse?

⁵⁴ Nunc mihi tertius ille locus est reliquus orationis de ambitus criminibus perpurgatus ab his, qui ante ³⁵ me dixerunt, a me, quoniam ita Murena voluit, retrac- tandus; quo in loco C. Postumo, familiari meo, orna-

tissimo viro, de divisorum indiciis et de deprehensis pecuniis, adulescenti ingenioso et bono, Ser. Sulpicio, de equitum centuriis, M. Catoni, homini in omni virtute excellenti, de ipsius accusatione, de senatus consulto, de re publica respondebo. Sed pauca, quae meum animum repente moverunt, prius de L. Murenæ fortuna conquerar. Nam cum saepe antea, iudices, et ex aliorum miseriis et ex meis curis laboribusque cotidianis fortunatos eos homines iudicarem, qui remoti a studiis ambitionis otium ac tranquillitatem vitae secuti sunt, tum vero in his L. Murenæ tantis tamque improvisis periculis ita sum animo adfectus, ut non queam satis neque communem omnium nostrum condicionem neque huius eventum fortunamque miserari; qui primum, dum ex honoribus continuis familiae maiorumque suorum in hunc ascendere gradum dignitatis conatus est, venit in periculum, ne et ea, quae ei relictæ, et hæc, quae ab ipso partæ sunt, amittat, deinde propter studium novæ laudis etiam in veteris fortunæ discrimen adducitur. Quæ cum sunt gravia, iudices, tum illud acerbissimum est, quod habet eos accusatores, non qui odio inimicitiarum ad accusandum, sed qui studio accusandi ad inimicitias descenderint. Nam ut omittam Servium Sulpicium, quem intellego non iniuria L. Murenæ, sed honoris contentione permotum, accusat paternus amicus, C. Postumus, vetus, ut ait ipse, vicinus ac necessarius, qui necessitudinis causas compluris protulit, simultatis nullam commemorare potuit; accusat Ser. Sulpicius, sodalis filius, cuius ingenio paterni omnes necessarii munitiores esse debebant; accusat M. Cato, qui cum a Murena nulla re umquam alienus fuit, tum ea condicione [nobilis] erat in hac civitate natus, ut eius opes et ingenium praesidio multis etiam alienissimis, exitio vix cuiquam inimico esse deberet. Respondebo igitur Postumo primum, qui nescio quo pacto mihi videtur praetorius candidatus in consularem quasi desultorius in quadri-

garum curriculum incurrere. Cuius competitores si nihil deliquerunt, dignitati eorum concessit, cum petere destitit; sin autem eorum aliquis largitus est, expetendus amicus est, qui alienam potius iniuriam quam suam persequatur.

5

DE POSTUMI CRIMINIBUS, DE SERVI ADULESCENTIS.

28 Venio nunc ad M. Catonem, quod est firmamentum
58 ac robur totius accusationis; qui tamen ita gravis est accusator et vehemens, ut multo magis eius auctoritatem quam criminationem pertimescam. In quo ego 10 accusatore, iudices, primum illud deprecabor, ne quid L. Murenæ dignitas illius, ne quid expectatio tribunatus, ne quid totius vitæ splendor et gravitas noceat, denique ne ea soli huic obsint bona M. Catonis, quæ ille adeptus est, ut multis prodesse posset. Bis consul 15 fuerat P. Africanus et duos terrores huius imperii, Carthaginem Numantiamque, deleverat, cum accusavit L. Cottam. Erat in eo summa eloquentia, summa fides, summa integritas, auctoritas tanta, quanta in imperio populi Romani, quod illius opera tenebatur. 20 Saepe hoc maiores natu dicere audiui, hanc accusatoris eximiam [vim] dignitatem plurimum L. Cottæ profuisse. Noluerunt sapientissimi homines, qui tum rem illam iudicabant, ita quemquam cadere in iudicio, ut nimis 25 adversarii viribus abiectus videretur. Quid? Ser. Galbam (nam traditum memoriae est) nonne proavo tuo, fortissimo atque florentissimo viro, M. Catoni, incumbenti ad eius perniciem populus Romanus eripuit? Semper in hac civitate nimis magnis accusatorum opibus et populus universus et sapientes ac 30 multum in posterum prospicientes iudices restiterunt. Nolo accusator in iudicium potentiam adferat, non vim maiorem aliquam, non auctoritatem excellentem, non nimiam gratiam. Valeant hæc omnia ad salutem innocentium, ad opem impotentium, ad auxilium calamitosorum, in periculo vero et in perniciæ civium 35 repudientur. Nam si quis hoc forte dicet, Catonem 60

descensurum ad accusandum non fuisse, nisi prius de causa iudicasset, iniquam legem, iudices, et miseram condicionem instituet periculis hominum, si existimabit iudicium accusatoris in reum pro aliquo praeiudicio 5 valere oportere.

Ego tuum consilium, Cato, propter singulare animi 29 mei de tua virtute iudicium vituperare *non possum*; non nulla forsitan conformare et leviter emendare possim. ‘Non multa peccas’, inquit ille fortis-
 10 simo viro senior magister, ‘sed peccas; te regere possum.’ At ego non te; verissime dixerim peccare te nihil neque ulla in re te esse huius modi, ut corrigendus potius quam leviter inflectendus esse videare. Finxit enim te ipsa natura ad honestatem, gravitatem,
 15 temperantiam, magnitudinem animi, iustitiam, ad omnes denique virtutes magnum hominem et excelsum. Accessit istuc doctrina non moderata nec mitis, sed, ut mihi videtur, paulo asperior et durior, quam aut veritas aut natura patitur. Et quoniam non est nobis 61
 20 haec oratio habenda aut in imperita multitudo aut in aliquo conventu agrestium, audacius paulo de studiis humanitatis, quae et mihi et vobis nota et iucunda sunt, disputabo. In M. Catone, iudices, haec bona, quae videmus divina et egregia, ipsius scitote
 25 esse propria; quae non numquam requirimus, ea sunt omnia non a natura, verum a magistro. Fuit enim quidam summo ingenio vir, Zeno, cuius inventorum aemuli Stoici nominantur. Huius sententiae sunt et praecepta eius modi: sapientem gratia numquam mo-
 30 veri, numquam cuiusquam delicto ignoscere; neminem misericordem esse nisi stultum et levem; viri non esse neque exorari neque placari; solos sapientes esse, si distortissimi sint, formosos, si mendicissimi, divites, si servitutem serviant, reges; nos autem, qui sapientes
 35 non sumus, fugitivos, exules, hostis, insanos denique esse dicunt; omnia peccata esse paria; omne delictum scelus esse nefarium, nec minus delinquere eum, qui

gallum gallinaceum, cum opus non fuerit, quam eum, qui patrem suffocaverit; sapientem nihil opinari, nullius rei paenitere, nulla in re falli, sententiam mutare
30 numquam. Haec homo ingeniosissimus, M. Cato, auctoribus eruditissimis inductus arripuit, neque dispu-
62 tandi causa, ut magna pars, sed ita vivendi. Petunt aliquid publicani; cave quicquam habeat momenti gratia. Supplices aliqui veniunt miseri et calamitosi; sceleratus et nefarius fueris, si quicquam misericordia adductus feceris. Fatetur aliquis se peccasse et eius
delicti veniam petit; nefarium est facinus ignoscere. At leve delictum est. Omnia peccata sunt paria. Dixisti quippiam; fixum et statutum est. Non reductus es, sed opinione; sapiens nihil opinatur. Errasti aliqua in re; male dici putat. Hac ex disciplina
nobis illa sunt: 'Dixi in senatu me nomen consularis candidati delaturum.' Iratus dixisti. 'Numquam', inquit, 'sapiens irascitur.' At temporis causa. 'Improbi', inquit, 'hominis est mendacio fallere; mutare sententiam turpe est, exorari scelus, misereri flagitium.'
63 Nostri autem illi (fatebor enim, Cato, me quoque in adulescentia diffisum ingenio meo quaesisse adiumenta doctrinae), nostri, inquam, illi a Platone et Aristotele, moderati homines et temperati, aiunt apud sapientem valere aliquando gratiam; viri boni esse misereri;
distincta genera esse delictorum et dispares poenas; esse apud hominem constantem ignoscendi locum; ipsum sapientem saepe aliquid opinari, quod nesciat, irasci non numquam, exorari eundem et placari, quod dixerit, interdum, si ita rectius sit, mutare, de sen-
tentia decedere aliquando; omnes virtutes mediocritate
31 quadam esse moderatas. Hos ad magistros si qua te
64 fortuna, Cato, cum ista natura detulisset, non tu quidem vir melior esses nec fortior nec temperantior nec iustior (neque enim esse potes), sed paulo ad lenitatem
propensior. Non accusares nullis adductus inimiciis, nulla laceratus iniuria pudentissimum hominem summa

dignitate atque honestate praeditum; putares, cum in eiusdem anni custodia te atque L. Murenam fortuna posuisset, aliquo te cum hoc rei publicae vinculo esse coniunctum; quod atrociter in senatu dixisti, aut non
5 dixisses aut, si posuisses, mitiorem in partem interpretarere. Ac te ipsum, quantum ego opinione auguror, 65 nunc et animi quodam impetu concitatum et vi naturae atque ingenii elatum et recentibus praeceptorum studiis flagrantem iam usus flectet, dies leniet, aetas
10 mitigabit. Etenim isti ipsi mihi videntur vestri praeceptores et virtutis magistri fines officiorum paulo longius, quam natura vellet, protulisse, ut, cum ad ultimum animo contendissemus, ibi tamen, ubi oporteret, consisteremus. ‘Nihil ignoveris.’ Immo aliquid,
15 non omnia. ‘Nihil gratiae concesseris.’ Immo resistito gratiae, cum officium et fides postulabit. ‘Misericordia commotus ne sis.’ Etiam, in dissolvenda severitate; sed tamen est laus aliqua humanitatis. ‘In sententia permaneto.’ Vero, nisi sententiam sententia
20 aliqua vicerit melior. Huiusce modi Scipio ille fuit, 66 quem non paenitebat facere idem, quod tu, habere eruditissimum hominem Panaetium domi; cuius oratione et praeceptis, quamquam erant eadem ista, quae te delectant, tamen asperior non est factus, sed, ut
25 accepi a senibus, lenissimus. Quis vero C. Laelio comior, quis iucundior eodem ex studio isto, quis illo gravior, sapientior? Possum de L. Philo, de C. Galo dicere haec eadem, sed te domum iam deducam tuam. Quemquamne existimas Catone, proavo tuo, commo-
30 diorem, communio rem, moderatiorem fuisse ad omnem rationem humanitatis? De cuius praestanti virtute cum vere graviterque diceres, domesticum te habere dixisti exemplum ad imitandum. Est illud quidem exemplum tibi propositum domi, sed tamen naturae
35 similitudo illius ad te magis, qui ab illo ortus es, quam ad unum quemque nostrum pervenire potuit, ad imitandum vero tam mihi propositum exemplar

esse multos, num aut criminosum sit aut mirandum, qua in civitate rogati infimorum hominum filios prope de nocte ex ultima saepe urbe deductum venire soleamus, in ea non esse gravatos homines prodire hora
 5 tertia in campum Martium, praesertim talis viri nomine rogatos? Quid? si omnes societates venerunt, quarum ex numero multi sedent iudices; quid? si multi homines nostri ordinis honestissimi; quid? si illa officiosissima, quae neminem patitur non honeste in urbem introire, tota
 10 natio candidatorum, si denique ipse accusator noster Postumus obviam cum bene magna caterva sua venit, quid habet ista multitudo admirationis? Omitto clientes, vicinos, tribules, exercitum totum Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat; hoc dico, fre-
 15 quentiam in isto officio gratuitam non modo dignitati nullius unquam, sed ne voluntati quidem defuisse. At 70 sectabantur multi. Doce mercede; concedam esse crimen. Hoc quidem remoto quid reprehendis? 'Quid 34 opus est', inquit, 'sectatoribus?' A me tu id quaeris, 20 quid opus sit eo, quo semper usi sumus? Homines tenues unum habent in nostrum ordinem aut promerendi aut referendi beneficii locum, hanc in nostris petitionibus operam atque adsestationem. Neque enim fieri potest neque postulandum est a nobis aut ab
 25 equitibus Romanis, ut suos necessarios [candidatos] adsectentur totos dies; a quibus si domus nostra celebratur, si interdum ad forum deducimur, si uno basilicae spatio honestamur, diligenter observari videmur et coli; tenuiorum amicorum et non occupatorum est
 30 ista adsiduitas, quorum copia bonis viris et beneficiis deesse non solet. Noli igitur eripere hunc inferiori 71 generi hominum fructum officii, Cato; sine eos, qui omnia a nobis sperant, habere ipsos quoque aliquid, quod nobis tribuere possint. Si nihil erit praeter
 35 ipsorum suffragium, tenue est, si † ut suffragantur, nihil valent gratia; ipsi denique ut solent loqui, non dicere pro nobis, non spondere, non vocare domum suam

possunt atque haec a nobis petunt omnia neque ulla
 re alia, quae a nobis consecuntur, nisi opera sua
 compensari putant posse. Itaque et legi Fabiae, quae
 est de numero sectatorum, et senatus consulto, quod
 est L. Caesare consule factum, restiterunt. Nulla est
 enim poena, quae possit observantiam tenuiorum ab
 72 hoc vetere instituto officiorum excludere. At specta-
 cula sunt tributim data et ad prandium vulgo vocati.
 Etsi hoc factum a Murena omnino, iudices, non est,
 ab eius amicis autem more et modo factum est, tamen 10
 admonitus re ipsa recordor, quantum hae conquestiones
 in senatu habitae punctorum nobis, Servi, detraxerint.
 Quod enim tempus fuit aut nostra aut patrum nostro-
 rum memoria, quo haec, sive ambitio est sive libera-
 litas, non fuerit, ut locus et in circo et in foro dare 15
 tur amicis et tribulibus? Haec homines tenuiores ***
 a suis tribulibus vetere instituto adsequebantur***

[*Deest non nihil.*]

55 *** praefectum fabrum semel locum tribulibus
 73 suis dedisse, quid statuent in viros primarios, qui in 20
 circo totas tabernas tribulium causa compararunt?
 Haec omnia sectatorum, spectaculorum, prandiorum
 [item] crimina multitudine invita tua nimia diligentia,
 Servi, conlecta sunt; in quibus tamen Murena sena-
 tus auctoritate defenditur. Quid enim? senatus num 25
 obviam prodire crimen putat? Non, sed mercede.
 Convince. Num sectari multos? Non, sed conductos.
 Doce. Num locum ad spectandum dare aut ad pran-
 dium invitare? Minime, sed volgo. Quid est volgo?
 Universos. Non igitur, si L. Natta, summo loco 30
 adulescens, qui et quo animo iam sit et qualis vir
 futurus sit, videmus, in equitum centuriis voluit esse
 et ad hoc officium necessitudinis et ad reliquum tem-
 pus gratosus, id erit eius vitrico fraudi aut crimini,
 nec, si virgo Vestalis, huius propinqua et necessaria, 35
 locum suum gladiatorium concessit huic, non et illa

pie fecit et hic a culpa est remotus. Omnia haec sunt officia necessariorum, commoda tenuiorum, munia candidatorum.

At enim agit mecum austere et Stoice Cato, negat 74
 5 verum esse allici benivolentiam cibo, negat iudicium hominum in magistratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere. Ergo, ad cenam petitionis causa si quis vocat, condemnetur? 'Quippe', inquit; 'tu mihi summum imperium, summam auctoritatem, tu gubernacula rei publicae petas fovendis hominum sensibus et deliniendis animis et adhibendis voluptatibus? Utrum lenocinium', inquit, 'a grege delicatae iuventutis an orbis terrarum imperium a populo Romano petebas?' Horribilis oratio; sed eam usus, vita, mores, 15 civitas ipsa respuit. Neque tamen Lacedaemonii, auctores istius vitae atque orationis, qui cotidianis epulis in robore accumbunt, neque vero Cretes, quorum nemo gustavit umquam cubans, melius quam Romani homines, qui tempora voluptatis laborisque disper- 20 tiunt, res publicas suas retinuerunt; quorum alteri uno adventu nostri exercitus deleti sunt, alteri nostri imperii praesidio disciplinam suam legesque conservant. Quare noli, Cato, maiorum instituta, quae 36
 res ipsa, quae diuturnitas imperii comprobant, nimium 75
 25 severa oratione reprehendere. Fuit eodem ex studio vir eruditus apud patres nostros et honestus homo et nobilis, Q. Tubero. Is, cum epulum Q. Maximus P. Africani, patris sui, nomine populo Romano daret, rogatus est a Maximo, ut triclinium sterneret, 30 cum esset Tubero eiusdem Africani sororis filius. Atque ille, homo eruditissimus ac Stoicus, stravit pelliculis haedinis lectulos Punicanos et exposuit vasa Samia, quasi vero esset Diogenes Cynicus mortuus et non divini hominis Africani mors honestaretur; quem 35 cum supremo eius die Maximus laudaret, gratias egit dis immortalibus, quod ille vir in hac re publica potissimum natus esset; necesse enim fuisse ibi esse

- terrarum imperium, ubi ille esset. Huius in morte celebranda graviter tulit populus Romanus hanc perversam sapientiam Tuberonis, itaque homo integerrimus, civis optimus, cum esset L. Pauli nepos, P. Africani, ut dixi, sororis filius, his haedinis pelliculis praetura 5 deiectus est. Odit populus Romanus privatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit; non amat profusas epulas, sordes et inhumanitatem multo minus; distinguit ratione officiorum ac temporum vicissitudinem laboris ac voluptatis. Nam quod ais nulla re 10 allici hominum mentes oportere ad magistratum mandandum nisi dignitate, hoc tu ipse, in quo summa est dignitas, non servas. Cur enim quemquam, ut studeat tibi, ut te adiuvet, rogas? Rogas tu me, ut mihi praesis, ut committam ego me tibi. Quid tandem? 15 istuc me rogari oportet abs te an te potius a me, ut
- 77 pro mea salute laborem periculumque suscipias? Quid, quod habes nomenclatorem? in eo quidem fallis et decipis. Nam, si nomine appellari abs te civis tuos honestum est, turpe est eos notiores esse servo 20 tuo quam tibi. Sin, etiam si non noris, tamen per monitorem appellandi sunt, † curam petis, quam incravit? Quid, quod, cum admoneris, tamen, quasi tute noris, ita salutas? Quid, quod, posteaquam es designatus, multo salutas negligentius? Haec omnia 25 ad rationem civitatis si derigas, recta sunt; sin perpendere ad disciplinae praecepta velis, reperiantur pravissima. Quare nec plebi Romanae eripiendi fructus isti sunt ludorum, gladiatorum, conviviorum, quae omnia maiores nostri comparaverunt, nec candidatis 30 ista benignitas adimenda est, quae liberalitatem magis significat quam largitionem.
- 37 At enim te ad accusandum res publica adduxit.
- 78 Credo, Cato, te isto animo atque ea opinione venisse; sed tu imprudentia laberis. Ego quod facio, iudices, 35 cum amicitiae dignitatisque L. Murenæ gratia facio, tum me pacis, otii, concordiae, libertatis, salutis, vitae

denique omnium nostrum causa facere clamo atque testor. Audite, audite consulem, iudices, nihil dicam arrogantius, tantum dicam, totos dies atque noctes de re publica cogitantem! Non usque eo L. Catilina
5 rem publicam despexit atque contempsit, ut ea copia, quam secum eduxit, se hanc civitatem oppressurum arbitraretur. Latius patet illius sceleris contagio, quam quisquam putat, ad plures pertinet. Intus, intus, inquam, est equus Troianus; a quo numquam me
10 consule dormientes opprimemini. Quaeris a me, ec- 79 quid ego Catilinam metuam. Nihil, et curavi, ne quis metueret, sed copias illius, quas hic video, dico esse metuendas; nec tam timendus est nunc exercitus L. Catilinae quam isti, qui illum exercitum deseruisse
15 dicuntur. Non enim deseruerunt, sed ab illo in speculis atque insidiis relictis in capite atque in cervicibus nostris restiterunt. Hi et integrum consulem et bonum imperatorem et natura et fortuna cum rei publicae salute coniunctum deici de urbis praesidio et
20 de custodia civitatis vestris sententiis deturbari volunt. Quorum ego ferrum et audaciam reieci in campo, debilitavi in foro, compressi etiam domi meae saepe, iudices, his vos si alterum consulem tradideritis, plus
25 multo erunt vestris sententiis quam suis gladiis consecuti. Magni interest, iudices, id quod ego multis repugnantibus egi atque perfeci, esse Kalendis Ianuariis in re publica duos consules. Nolite arbitrari, medio- 80
cibus consiliis aut usitatis viis aut **. Non lex improba, non perniciose largitio, non auditum aliquando
30 aliquod malum rei publicae quaeritur. Inita sunt in hac civitate consilia, iudices, urbis delendae, civium trucidandorum, nominis Romani extinguendi. Atque haec cives, cives, inquam, si eos hoc nomine appellari fas est, de patria sua et cogitant et cogitaverunt.
35 Horum ego cotidie consiliis occurro, audaciam debilito, sceleri resisto. Sed moneo, iudices: In exitu iam est meus consulatus; nolite mihi subtrahere vicarium

meae diligentiae, nolite adimere eum, cui rem publicam cupio tradere incolumem ab his tantis periculis defendendam.

- 38 Atque ad haec mala, iudices, quid accedat aliud,
81 non videtis? Te, te appello, Cato; nonne prospicis 5
tempestatem anni tui? Iam enim hesternae contione
intonuit vox perniciose designati tribuni, collegae tui;
contra quem multum tua mens, multum omnes boni
providerunt, qui te ad tribunatus petitionem vocaverunt.
- (82) Omnia, quae per hoc triennium agitata sunt, iam ab 10
eo tempore, quo a L. Catilina et Cn. Pisone initum
consilium senatus interficiendi scitis esse, in hos dies,
82 in hos menses, in hoc tempus erumpunt. Qui locus
est, iudices, quod tempus, qui dies, quae nox, cum ego
non ex istorum insidiis ac mucronibus non solum 15
meo, sed multo etiam magis divino consilio eripiar
atque evolem? Neque isti me meo nomine interficere,
sed vigilantem consulem de rei publicae praesidio
demovere volunt; nec minus vellent, Cato, te quoque
aliqua ratione, si possent, tollere; id quod, mihi crede, 20
et agunt et moliuntur. Vident, quantum in te sit
animi, quantum ingenii, quantum auctoritatis, quan-
tum rei publicae praesidii; sed, cum consulari auctori-
tate et auxilio spoliata vim tribuniciam viderint,
tum se facilius inermem et debilitatum te oppressuros 25
arbitrantur. Nam, ne sufficiatur consul, non timent.
Vident in tuorum potestate collegarum fore; sperant
sibi D. Silanum, clarum virum, sine collega, te sine
consule, rem publicam sine praesidio obici posse.
- 83 His tantis in rebus tantisque in periculis est tuum, 30
M. Cato, qui mihi non tibi, sed patriae natus esse
videris, videre, quid agatur, retinere adiutorem, de-
fensorem, socium in re publica, consulem non cupidum,
consulem, quod maxime tempus hoc postulat, fortuna
constitutum ad amplexandum otium, scientia ad 35
bellum gerendum, animo et usu, ad quod velis
negotium.

Quamquam huiusce rei potestas omnis in vobis 39
sita est, iudices; totam rem publicam vos in hac causa
tenetis, vos gubernatis. Si L. Catilina cum suo con-
silio nefariorum hominum, quos secum eduxit, hac de
5 re posset iudicare, condemnaret L. Murenam, si inter-
ficere posset, occideret. Petunt enim rationes illius,
ut orbetur auxilio res publica, ut minuatur contra
suum furorem imperatorum copia, ut maior facultas
tribunis plebis detur depulso adversario seditionis ac
10 discordiae concitandae. Idemne igitur delecti ex am-
plissimis ordinibus honestissimi atque sapientissimi
viri iudicabunt, quod ille importunissimus gladiator
hostis rei publicae iudicaret? Mihi credite, iudices, in 84
hac causa non solum de L. Murenæ, verum etiam de
15 vestra salute sententiam feretis. In discrimen extre-
mum venimus; nihil est iam, unde nos reficiamus aut
ubi lapsi resistamus. Non solum minuenda non sunt
auxilia, quae habemus, sed etiam nova, si fieri possit,
comparanda. Hostis est enim non apud Anienem, quod
20 bello Punico gravissimum visum est, sed in urbe in
foro (di immortales! sine gemitu hoc dici non potest);
non nemo etiam in illo sacrario rei publicae, in ipsa,
inquam, curia non nemo hostis est. Di faxint, ut
meus collega, vir fortissimus, hoc Catilinae nefarium
25 latrocinium armatus opprimat! ego togatus vobis
bonisque omnibus adiutoribus hoc, quod conceptum
res publica periculum parturit, consilio discutiam et
comprimam. Sed quid tandem fiet, si haec elapsa de 85
manibus nostris in eum annum, qui consequitur, redun-
darint? Unus erit consul, et is non in administrando
30 bello, sed in sufficiendo collega occupatus. Hunc iam
qui impedituri sint *** illa pestis immanis importuna
Catilinae prorumpet, qua po *** minatur; in agros subur-
banos repente advolabit; versabitur in rostris furor,
35 in curia timor, in foro coniuratio, in campo exercitus,
in agris vastitas; omni autem in sede ac loco ferrum
flammamque metuemus; quae iam diu comparantur;

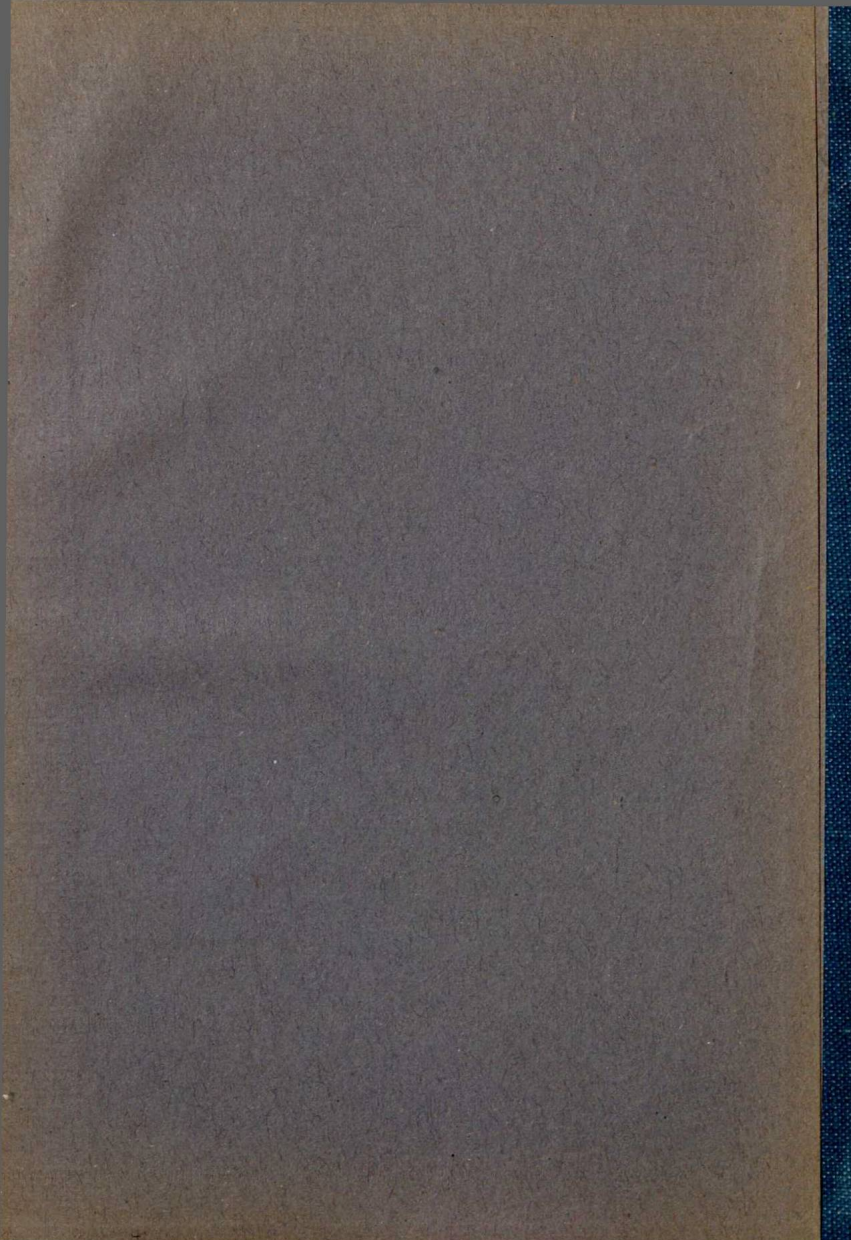
eadem ista omnia, si ornata suis praesidiis erit res publica, facile et magistratuum consiliis et privatorum diligentia conprimuntur.

40 Quae cum ita sint, iudices, primum rei publicae
86 causa, qua nulla res cuiquam potior debet esse, vos 5
pro mea summa et vobis cognita in re publica dili-
gentia moneo, pro auctoritate consulari hortor, pro
magnitudine periculi obtestor, ut otio, ut paci, ut
saluti, ut vitae vestrae et ceterorum civium consulatis;
deinde ego idem vos defensoris et amici officio ad- 10
ductus oro atque obsecro, iudices, ut ne hominis
miseri et cum corporis morbo, tum animi dolore con-
fecti, L. Murenæ, recentem gratulationem nova lamen-
tatione obruatis. Modo maximo beneficio populi
Romani ornatus fortunatus videbatur, quod primus in 15
familiam veterem, primus in municipium antiquissimum
consulatum attulisset; nunc idem squalore et sordibus
confectus, lacrimis ac maerore perditus vester est
supplex, iudices, vestram fidem obtestatur, *vestram*
misericordiam implorat, vestram potestatem ac vestras 20
87 opes intuetur. Nolite, per deos immortales! iudices,
hac eum *cum* re, qua se honestiorem fore putavit,
etiam ceteris ante partis honestatibus atque omni
dignitate fortunaque privare. Atque ita vos L. Murenæ,
iudices, orat atque obsecrat, si iniuste neminem laesit, 25
si nullius auris voluntatemve violavit, si nemini, ut
levissime dicam, odio nec domi nec militiae fuit, sit
apud vos modestiae locus, sit demisso animo perfu-
gium, sit auxilium pudori. Misericordiam spoliatio
consulatus magnam habere debet, iudices; una enim 30
eripiuntur cum consulatu omnia; invidiam vero his
temporibus habere consulatus ipse nullam potest; obi-
citur enim contionibus seditiosorum, insidiis coniura-
torum, telis Catilinae, ad omne denique periculum
88 atque ad omnem iniuriam solus opponitur. Quare 35
quid invidendum Murenæ aut cuiquam nostrum sit
in hoc praeclaro consulatu, non video, iudices; quae

vero miseranda sunt, ea et mihi ante oculos versantur
 et vos videre et perspicere potestis. Si, quod Iuppiter 41
 omen avertat! hunc vestris sententiis adflixeritis, quo
 se miser vertet? domumne? ut eam imaginem claris-
 5 simi viri, parentis sui, quam paucis ante diebus lau-
 reatam in sua gratulatione conspexit, eandem defor-
 matam ignominia lugentemque videat? An ad matrem,
 quae misera modo consulem osculata filium suum
 nunc cruciatur et sollicita est, ne eundem paulo post
 10 spoliatum omni dignitate conspiciat? Sed quid ego 89
 matrem *eius* aut domum appello, quem nova poena
 legis et domo et parente et omnium suorum consuetudine
 conspectuque privat? Ibit igitur in exilium miser?
 Quo? ad orientisne partis, in quibus annos multos
 15 legatus fuit, exercitus duxit, res maximas gessit?
 At habet magnum dolorem, unde cum honore deces-
 seris, eodem cum ignominia reverti. An se in con-
 trariam partem terrarum abdet, ut Gallia Transal-
 pina, quem nuper summo cum imperio libentissime
 20 viderit, eundem lugentem, maerentem, exulem videat?
 In ea porro provincia quo animo C. Murenam fratrem
 suum aspiciet? Qui huius dolor, qui illius maeror
 erit, quae utriusque lamentatio, quanta autem per-
 turbatio fortunae atque sermonis, cum, quibus in
 25 locis paucis ante diebus factum esse consulem Mure-
 nam nuntii litteraeque celebrarint et unde hospites
 atque amici gratulatum Romam concurrerint, repente
 existet ipse nuntius suae calamitatis! Quae si acerba, 90
 si misera, si luctuosa sunt, si alienissima a mansue-
 tudine et misericordia vestra, iudices, conservate
 populi Romani beneficium, reddite rei publicae con-
 sulem, date hoc ipsius pudori, date patri mortuo,
 date generi et familiae, date etiam Lanuvio, muni-
 cipio honestissimo, quod in hac tota causa frequens
 35 maestumque vidistis. Nolite a sacris patriis Iunonis
 Sospitae, cui omnes consules facere necesse est,
 domesticum et suum consulem potissimum avellere.

Quem ego vobis, si quid habet aut momenti commendatio aut auctoritatis confirmatio mea, consul consulem, iudices, ita commendo, ut cupidissimum otii, studiosissimum bonorum, acerrimum contra seditionem, fortissimum in bello, inimicissimum huic coniurationi, ⁵ quae nunc rem publicam labefactat, futurum esse promittam et spondeam.

Biblioteka Gł. UPH Siedlce
nr inw.: BR - 34495

br.34495